

Bewegingen om de macht

Het Nederlands Olympisch Comité en de strijd om het leidinggevende gezag
binnen de Nederlandse sportwereld, 1928-1948

Hidde van Eijk
0518093
Ferdinand Bolstraat 9-II
1072 LA Amsterdam
06-24287316
Masterscriptie Geschiedenis UVA
Dhr. Dr. W.J.H. Furneé
20 augustus 2011

Inhoudsopgave

Inleiding	3
1. Het tijdelijke Comité wordt blijvend: het NOC 1912-1924	8
2. Een strijd op drie fronten: het NOC in de jaren 1930	19
3. Actief op de achtergrond: het NOC tijdens de Tweede Wereldoorlog	30
4. Zuivering en overkoepeling: het NOC na de Tweede Wereldoorlog	47
Conclusie	60
Overzicht van geraadpleegde werken	66

Inleiding

Ter inleiding van het officiële gedenkboek dat in 1930 verscheen ter gelegenheid van de Olympische Spelen van 1928 schreef toenmalig NOC-voorzitter baron Alphert Schimmelpenninck van der Oye (Bussum 1880):

‘De Spelen zelve zijn geworden tot een grootsche sport-demonstratie, [...] Of het werkelijke, het verder weg gelegen doel bereikt is, zal de toekomst moeten leeren. De Spelen toch dienen naar mijne meening in de voornaamste plaats een prikkel te zijn tot bevordering der lichamelijke ontwikkeling over de gehele linie, in al haar vormen, welke gansch het menschelijk samenstel te goede komt. Indien de Spelen te Amsterdam dit ideaal een stap verder ter verwezenlijking hebben gebracht, dan mag inderdaad gezegd worden, dat zij aan het doel hebben beantwoord.’¹

De NOC-voorzitter liet er geen misverstand over bestaan: met de Olympische Spelen van 1928 te Amsterdam als startpunt zou de Nederlandse sport een grote sprong voorwaarts moeten maken. De twee doelstellingen die het Nederlands Olympisch Comité bij zijn oprichting in 1912 had gesteld kwamen bij de Olympische Spelen van 1928 allebei tot uiting. Aan de ene kant wilde het NOC de Nederlandse sporter bijstaan om zo goed mogelijk voor de dag te komen op de Olympische Spelen. De goede prestaties van de Nederlandse sporters op het internationale sportfestijn van de Olympische Spelen zouden het aanzien van de Nederlandse natie kunnen vergroten. Aan de andere kant wilde het NOC – anders dan de naam doet vermoeden – de sport en de lichamelijke opvoeding in Nederland in zijn geheel naar een hoger niveau brengen. Door de sport van kinds af aan en voor iedereen toegankelijk te maken wilde het NOC een sportieve structuur in Nederland ontwikkelen ‘welk gansch het menschelijk samenstel te goede komt’.

Vanaf zijn oprichting in 1912 probeerde het Nederlands Olympische Comité deze twee doelstellingen te verwezenlijken, maar de Nederlandse sport was in deze periode zeer verdeeld. De initiatieven van het NOC om als leidinggevend instituut de sport te bevorderen stuitte direct vanaf het begin op weerstand of werden slechts in

¹ J.H. de Bussy, *Officieel gedenkboek van de Spelen der XIe Olympiade, Amsterdam 1928* (Amsterdam 1930) 16.

bepaalde mate nageleefd. Zowel de aangesloten sportbonden, de concurrerende koepelorganisaties als de overheid bleven sceptisch ten aanzien van het NOC en schuwde de confrontatie met het Comité niet. Het NOC was slechts één van de vele instituten binnen de sportieve organisatorische lappendeken. Ruim twintig jaar later gold het NOC als hét Nederlandse overkoepelingsorgaan op het gebied van de sport. Vrijwel alle Nederlandse sportbonden waren in het NOC vertegenwoordigd en bij onderlinge problemen of (inter-)nationale gebeurtenissen verliep de communicatie via het NOC. Ook voor het contact van de sportwereld met de landelijke en lokale overheden gold het NOC als het leidinggevende instituut.

Dit onderzoek richt zich op deze veranderende positie van het Nederlands Olympisch Comité. Het verkrijgen van deze leidinggevende positie verliep niet zonder slag of stoot en een onderzoek naar deze ontstaansgeschiedenis maakt duidelijk welke problemen overwonnen moesten worden voordat het Nederlands Olympische Comité definitief zijn gezaghebbende positie had verworven in de Nederlandse sportwereld. Het NOC zal de hoofdrolspeler zijn in dit onderzoek en centraal staat de vraag: *hoe manoeuvreerde het NOC zich tot overkoepelend sportorgaan in Nederland in de periode 1928-1948?* De nadruk ligt hierbij op de niet-Olympische taken van het NOC en de strijd omtrent het behouden en of verkrijgen van zijn gezaghebbende positie in de Nederlandse sportwereld. Het internationale contact komt slechts zijdelings aan bod.

In de secundaire literatuur is geen antwoord te vinden op deze vraag. Er zijn voldoende publicaties verschenen over de organisatie van de Olympische Spelen van 1928 te Amsterdam en de verschillende Olympische Spelen in het algemeen, maar hoe het NOC zijn leidinggevende positie verwierf en welke problemen het hierbij moest overwinnen is niet of nauwelijks onderzocht. Over de verschillende manoeuvres van het NOC is nog maar weinig bekend terwijl het NOC-archief, dat wordt bewaard in het Nationaal Archief in Den Haag en een belangrijke bron vormt voor dit onderzoek,² nog maar nauwelijks is onderzocht. Het Nederlands Olympisch Comité heeft ter gelegenheid van zijn jubilea verschillende gedenkboeken uitgebracht, maar daarin zijn maar weinig kritische geluiden te horen. In de gedenkboeken van respectievelijk 1937, 1962 en 1987 wordt de ontstaansgeschiedenis van het Comité weliswaar beschreven, maar de verschillende problemen en manoeuvres worden

² Nationaal Archief [NL-HaNA], Den Haag, Nederlands Olympisch Comité (NOC), 1912-1993, nummer toegang 2.19.124.

nergens systematische uitgelegd en een gekleurd beeld blijft zodoende van toepassing. Socioloog Ruud Stokvis deed als een van de eerste Nederlandse wetenschapper serieus onderzoek naar de functie en de rol van sport in de samenleving, maar het NOC gold bij hem nimmer als hoofdrolspeler. Verder beschreef hij de sportieve ontwikkelingen vanuit een internationaal oogpunt en had hij meer oog voor de ideologische achtergronden dan voor de dagelijkse gang van zaken. Recentelijk heeft historicus André Swijtink een belangrijk onderzoek verricht naar de sport en lichamelijke opvoeding tijdens de Tweede Wereldoorlog.³ Om de gebeurtenissen ten tijde van de oorlog een betere duiding te kunnen geven, behandelt hij ook de vooroorlogse periode en de jaren net na de Tweede Wereldoorlog. Zijn onderzoek bracht vele nieuwe feiten aan het licht, maar ten aanzien van het NOC bleef het beperkt omdat Swijtink voor zijn onderzoek geen toegang had tot het NOC-archief.⁴ Enige nuancering is hierdoor noodzakelijk omdat Swijtink in het geval van het NOC een verkeerde conclusie trekt. Ander secundaire materiaal is de biografie van onderzoeksjournalist Frank van Kolfschooten over Karel Lotsy. Deze invloedrijke sportbestuurder heeft belangrijke functies vervuld in de jaren 1930 en '40 en is daarom onmisbaar voor dit onderzoek. Ook in deze publicatie staat het NOC echter niet centraal, maar komt het Comité slechts zijdelings aan bod. Verder worden nog enkele sporthistorische overzichtswerken aangehaald om de positie van sport in de samenleving beter te plaatsen, maar het primaire materiaal zal het zwaartepunt van dit onderzoek vormen.

Om een antwoord te kunnen geven op de centrale vraag is de voorgeschiedenis van het NOC van wezenlijk belang: wat waren de achterliggende idealen bij de oprichting van het Nederlands Olympische Comité en welke initiatieven ondernam het Comité om zijn positie in de Nederlandse maatschappij te verstevigen in de periode 1912-1924? Het ontstaan van het Comité en de daaraan gekoppelde beweegredenen van de oprichters maken duidelijk welke bedoelingen het NOC had en hoe het Comité die wenste te bereiken. Weliswaar was de oprichting van het NOC ruim vijftien jaar voor de Olympische Spelen van 1928, maar de initiatieven van het

³ De door Swijtink geraadpleegde archieven van het ministerie van Onderwijs, waar de sport en de lichamelijke opvoeding onder vielen ten tijde van de Tweede Wereldoorlog, zijn in bewaring bij het NIOD. Deze waren voor dit onderzoek echter niet beschikbaar vanwege conserveringswerkzaamheden.

⁴ In zijn lijst met geraadpleegde bronnen ontbreekt het archief van het Nederlands Olympische Comité. In hoofdstuk 4, noot 5 staat daarnaast: 'ondergetekende kreeg van het NOC geen toestemming de notulenboeken uit de bezettingsjaren in te zien.'

eerste uur kwamen sterk overeen met die van later tijden. De interne spanning die deze oprichting met zich mee bracht, zijn van belang om te beschrijven om zodoende de moeilijkheden van later beter te kunnen verklaren. Het eerste hoofdstuk van deze scriptie zal daarom de periode 1912-1924 behandelen. De communicatie tussen de verschillende sportbonden onderling, de eigen initiatieven van het NOC en de contacten met de diverse overheden zullen de revue passeren. Daarnaast zal kort worden stil gestaan bij het verkrijgen van de Olympische Spelen van 1928 omdat dit eens te meer duidelijk maakt welke achtergestelde positie sport had in deze periode in Nederland.

Het tweede hoofdstuk richt zich op de jaren 1930. De centrale vraag van dit hoofdstuk is: welke initiatieven ondernam en contacten onderhield het NOC om leidend te worden in de Nederlandse sportwereld in de jaren 1930? De contacten die het Comité onderhield met zowel de overheden, als de particulieren (sport)bonden staan centraal. De nadruk zal hierbij liggen op het niet-Olympisch takenpakket van het NOC. De inspanningen omtrent het verder invoeren van lichamelijke opvoeding op scholen, of de machtsstrijd met andere overkoepelende Nederlandse sportorganisaties maken veel duidelijk over de wijze waarop het NOC algeheel gezaghebbend probeerde te worden. Vooral de strijd over de functie en waarde van lichamelijke opvoeding op scholen laat duidelijk zien dat het NOC meer voor ogen had dan zijn naam deed vermoeden. Daarnaast behartigde het NOC de belangen van de Nederlandse sport bij de overheid, zowel op landelijk als op lokaal niveau. Minder van belang hierbij is het internationale Olympische contact dat het NOC onderhield. Het uitzenden van sporters naar Olympiades is interessant op zichzelf, maar nauwelijks van belang voor de centrale vraag van dit hoofdstuk. Dit hoofdstuk eindigt met het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog omdat vanaf dat moment andere krachten de discussie en strijd gingen beheersen.

De turbulente periode van de Tweede Wereldoorlog zal in het derde hoofdstuk aan bod komen. De wijze waarop het NOC omging, of juist niet omging, met de Duitse bezetter zal het zwaartepunt vormen van dit hoofdstuk: hoe probeerde het NOC zijn positie veilig te stellen en zijn invloed op de Nederlandse sportwereld te behouden ten tijde van de Tweede Wereldoorlog? Deze contacten maken duidelijk hoe het NOC zijn invloed liet gelden en op welke manier het Comité de Nederlandse sportwereld wenste te dienen in deze donkere periode. Het Nederlands Olympisch Comité stond tijdens de Tweede Wereldoorlog weliswaar aan de zijlijn van de

sportorganisatorische ontwikkelingen in Nederland, maar via Karel Lotsy behield het Comité een belangrijke schakel in het contact met de (semi-) Duitse sportieve overheidsinstellingen. De veranderende opvattingen van de Duitse bezetter maken dat de laatste oorlogsjaren slechts kort zullen worden beschreven. Temeer omdat structurele hervormingen op het gebied van de sport niet aan de orde kwamen en omdat het NOC een slapend bestaan leidde.

Ter afsluiting van dit onderzoek zal de naoorlogse periode worden behandeld. De bevrijding van 1945 bracht een nieuwe orde met zich en daarin werd het NOC uiteindelijk het overkoepelende sportorgaan in Nederland. Hierdoor rijst de vraag hoe het NOC uit de Tweede Wereldoorlog kwam en hoe het uiteindelijk het overkoepelende sportorgaan in Nederland werd? Het verkrijgen van deze overkoepelende positie ging echter niet vanzelf. De zuivering van bestuursleden bracht de nodige spanning en ook de invulling van dit ‘nieuwe’ instituut deed het nodige stof opwaaien. De vernieuwingsdrang van net na de oorlog bood ruimte aan dit ‘nieuwe’ NOC, maar de voortzetting van oude idealen bleef sterk vertegenwoordigd. De argumenten die het NOC gebruikte om deze positie te verkrijgen, laten hierbij duidelijk zien dat dit in de ogen van het Comité geen toeval was, maar dat het eigenlijk gold als een vanzelfsprekendheid.

Door deze drie tijdperken te verbinden zal een antwoord worden gegeven op de centrale vraag van dit onderzoek. Het NOC heeft in de strijd om het overkoepelende sportorgaan in Nederland te worden een aantal belangrijke gevechten moeten leveren. Het bestaansrecht en de autoriteit van het instituut stonden meerdere malen onder druk. Op bepaalde momenten maakte het Comité echter handig gebruik van zijn invloed en bij andere gebeurtenissen bleef het NOC bewust buiten het speelveld.

1. Het tijdelijke Comité wordt blijvend: het NOC 1912-1924

De Olympische Spelen 1928 te Amsterdam vormen weliswaar het officiële beginpunt van dit onderzoek, maar een voorgeschiedenis mag simpelweg niet ontbreken. De triomfen uit de beginjaren van het Nederlands Olympisch Comité laten zien op welke manier het Comité de Nederlandse samenleving wenste te dienen. Daarnaast laten de interne problemen zien welke verschillende idealen het NOC in zichzelf probeerde te verenigen en hoe dit tot uiting kwam. Leidend bij deze ontstaansgeschiedenis zijn de vragen: wat waren de achterliggende idealen bij de oprichting van het Nederlands Olympische Comité en welke initiatieven ondernam het Comité om zijn positie in de Nederlandse maatschappij te verstevigen in de periode 1912-1924? Ter afsluiting van deze voorgeschiedenis zal kort de kandidatuur en het verkrijgen van de Olympische Spelen 1928 worden behandeld. Dit omdat zodoende een verbinding met de onderzoeksperiode wordt bewerkstelligd, maar ook omdat de achtergestelde positie van sport in de Nederlandse samenleving wordt verduidelijkt.

Op 11 september 1912 kwamen in het Amsterdamse hotel Krasnapolski enkele vooraanstaande bewindvoerders van de verschillende Nederlandse sportbonden bijeen. Met de Olympische Spelen van 1912 te Stockholm in het achterhoofd werd het doel en de aanleiding van de bijeenkomst al vrij snel duidelijk: het tijdelijke Nederlandse voorbereidingscomité voor de Olympische Spelen moest worden omgezet tot een blijvend instituut: het Nederlands Olympisch Comité (NOC).⁵

Direct bij oprichting van het NOC waren er verschillende opvattingen over de primaire taak van het Comité. Voor sommigen was de uitzending van de Nederlandse sporters naar de Olympische Spelen het hoofddoel van het NOC. Volgens anderen moest het Nederlands Olympisch Comité zich juist richten op de rol van overkoepelend sportorgaan.⁶ De instelling van de Olympische Spelen in 1896 zorgde dat deelnemers aan de Spelen gedwongen werden zich te verenigen in nationale

⁵ J. Cottaar, *Gouden Boek Nederlands Olympisch Comité* (Den Haag 1962) 14.

⁶ Voor meer informatie over de achterliggende idealen van het NOC zie H. van Eijk, *Verdeelde strijd op weg naar een gezonde natie. Het Nederland Olympisch Comité en de professionalisering en integratie van de sport in Nederland 1912-1924* (UVA, Amsterdam 2010) 5-6.

bonden en te sporten volgens internationaal vastgestelde regels. Hierdoor werd de internationale reglementering in korte tijd tot stand gebracht en verbeterd. Via het NOC zouden deze nieuwe regels aan de bonden kunnen worden doorgegeven en zodoende zouden er ook internationale wedstrijden kunnen plaats vinden tussen verschillende Nederlandse en buitenlandse teams.

De motivatie van de eerste NOC-voorzitter baron Frits van Tuyll van Serooskerken om tot oprichting van het Comité over te gaan ging verder dan alleen de professionalisering van de Nederlandse sport. Hij wilde een bredere verandering in de Nederlandse samenleving doorvoeren. Het Nederlands Olympisch Comité zou een uitstekende springplank kunnen zijn om deze omschakeling te bereiken. Van Tuyll moest een manier zoeken om de beide doelstellingen te verenigen.

Voor zover de gedenkboeken aandacht besteden aan deze verschillende doelstellingen in de beginperiode van het NOC, suggereren ze dat alle leden van het NOC via de Olympische wereld de Nederlandse samenleving wilden verbeteren. Dat de doelstellingen in elkaars verlengde lagen en dat alle leden er over eens waren dat het aan het NOC was om de Nederlandse maatschappij te verbeteren. Het ‘nieuwe’ Nederlands Olympisch Comité, met de nadruk op die naam en met de bedoeling dat daaruit dan later de nieuwe overkoepelende sportorganisatie zou groeien, zou deze taak op zich moeten gaan nemen.⁷ Uit de notulen en jaarverslagen wordt echter duidelijk dat er van constante eensgezindheid geen sprake was.⁸

Door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog kwam een deel van de onenigheid binnen het NOC te vervallen. De oorlog op het continent maakte dat internationale wedstrijden voorlopig niet meer aan de orde waren en de organisatie van de Olympische Spelen van 1916 werd in zijn geheel op de lange baan geschoven. Het Comité moest zich zodoende noodgedwongen richten op zijn tweede doelstelling: de verdere integratie van de sport in de Nederlandse samenleving. Echter bleek bij deze doelstelling van het NOC de verdeeldheid binnen het Comité onverminderd groot.

De initiatieven van het NOC zoals het Vaardigheidsdiploma zorgde in de eerste jaren juist voor flinke onenigheid. Het Vaardigheidsdiploma bestond uit een reeks proeven waaraan de deelnemers moesten voldoen. De verschillende sportieve disciplines hadden elk hun eigen proef en zodoende zou iedereen zich dus breed

⁷ J.H.M. Cottaar, *Gouden boek Nederlands Olympisch Comité* (Den Haag 1962), 14.

⁸ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 61, 19 oktober 1912 en 1 maart 1913.

kunnen ontwikkelen, maar het diploma hield toch voornamelijk een militaire karakter. De onenigheid binnen het NOC omtrent het Vaardigheidsdiploma valt echter goed te verklaren door de voorgeschiedenis van het NOC. Enkele jaren voor de oprichting van het NOC had Van Tuyll geprobeerd eenzelfde instituut te creëren. Van Tuyll had tijdens zijn voorzitterschap van de Nederlandse Bond voor de Lichamelijke Opvoeding (NBvLO) de kant van overkoepelend sportorgaan al op gewild, maar dat was hem destijds niet gelukt.⁹ De NBvLO kon door haar militaire karakter namelijk maar moeilijk grip krijgen op de Nederlandse burgerbevolking en het was uiteindelijk Van Tuyll van Serooskerken zelf die in 1910 de spreekwoordelijke stekker uit de NBvLO trok.¹⁰

In 1912 probeerde Van Tuyll via het NOC zijn ideaal van een sportieve Nederlandse natie alsnog te verwezenlijken. Binnen het Comité hadden militairen namelijk niet meer een dominerende, maar toch nog wel een belangrijke positie en in de beginjaren waren enkele belangrijke activiteiten voornamelijk op het leger en ordediensten gericht. Het Vaardigheidsdiploma was weliswaar bij de NBvLO mislukt, maar via het NOC trachtte Van Tuyll het een nieuw leven in te blazen.

Van Tuyll stond er weliswaar om bekend dat hij als voorzitter handig gebruik maakte van de slechte kwaliteit van zijn oren, maar sommige bezwaren kon zelfs hij niet van tafel hameren.¹¹ De reeds bestaande sportbonden zaten niet te wachten op de invoering van het Vaardigheidsdiploma en daarmee de inmenging van het NOC in hun beleid. Zij hielden graag het overzicht en controle over hun sport in eigen hand en ze stonden ook niet te springen om hun rijen voor jan en alleman te openen.¹² Alle lagen van de samenleving toegang verschaffen tot sport was misschien wel een nobele doelstelling maar in de praktijk moeilijk om door te voeren. Daarnaast restte ook nog de vraag hoe de teamsporten vertegenwoordigd zouden gaan worden in het vaardigheidsdiploma.¹³ Met het instellen van het Vaardigheidsdiploma probeerde het NOC niet alleen het onderlinge contact van de verschillende nationale sportbonden te verbeteren, er speelde ook een tweede motief een rol. Van Tuyll was immers op de hoogte welke positieve effecten ‘sport’ voor het lichaam kon hebben. Zijn contacten

⁹ Annema, *Kroniek Olympische Spelen*, 50.

¹⁰ Voor informatie over de voorgeschiedenis van het NOC zie Van Eijk, *Verdeelde strijd op weg naar een gezonde natie*, 7

¹¹ C.A.W. Hirschman, *Gedenkboek bij het 25-jarig bestaan, 1912-1937* (Den Haag 1937), 14.

¹² NL-HaNA, NOC, 2.19.124 inv. nr. 61, 19 oktober 1912 en 1 maart 1913.

¹³ *Ibidem*.

in de krijgsmacht deden hem inzien dat goed getrainde jongens een voordeel zouden kunnen zijn voor de samenleving. De visie van Van Tuyll reikte echter verder dan alleen de gegoede burgerij of het leger. Juist voor de sociaal lagere klasse zag hij de mogelijkheid om veel terreinwinst te boeken. Arbeiders zouden het lichamenteel zware werk beter en zorgvuldiger kunnen uitvoeren wanneer ze beschikten over een gezond en sterk lichaam. Een bredere ontwikkeling als gevolg van het Vaardigheidsdiploma zou voor de maatschappij en alle deelnemers voordelen met zich brengen.

De drang naar een algehele sportprofessionalisering van de Nederlandse samenleving ging echter voor velen nog te ver. J. Warner, bewindvoerder van de Nederlandse Voetbalbond, was de eerste die aanmerkingen had: ‘elke bond die eigen tak van sport blijft propaganderen en er op blijft toezien dat zijn leden in die tak van sport zo goed mogelijk voor de dag komen.’¹⁴ Een verklaring waarom vooral de Nederlandse Voetbalbond bezwaren had, is te vinden in het feit dat deze tak van sport al veel verder ontwikkeld was dan de rest. Zij zaten niet te wachten op een instituut dat ging vertellen hoe ze hun sport moesten beoefenen. De opgelegde regels bij het afnemen van het Vaardigheidsdiploma was een dergelijk bezwaar van de voetbalbond. Het uitzenden van eigen leden naar andere sporten kon ook niet op veel steun rekenen. Ook bij de overige sportbonden bestonden er twijfels ten aanzien van het beleid van het NOC.¹⁵

Het NOC moest dus een compromis zoeken. Het Vaardigheidsdiploma werd in acht groepen opgedeeld. Elke groep stond voor een apart onderdeel van de lichamentele beweging. Zo waren er de groepen: lopen, springen, zwemmen, klimmen, uithoudingsvermogen, zelfverdediging, werpen en diversen. Juist bij de laatste groep was de verdeling tussen de verschillende sporten goed zichtbaar. Waar alle andere onderdelen aan strikte regels onderworpen werden, mochten de deelnemers aan het Vaardigheidsdiploma bij de groep diversen zelf bepalen welke sporten ze zouden beoefenen; twee sporten zouden volstaan. Daarnaast mochten de bonden zelf de regels opstellen.¹⁶

Het was vooral de atletiekwereld die onenigheid beleven veroorzaken. Aan de ene kant stond de atletiekbond (N.A.U.) en aan de andere waren de gymnastiekleraren (N.G.V.) het oneens over wie de verantwoordelijkheid mocht dragen. Op scholen ging

¹⁴ Annema, *Kroniek Olympische Spelen*, 50.

¹⁵ Voor meer informatie zie Van Eijk, *Verdeelde strijd op weg naar een gezonde natie*, 9.

¹⁶ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 61, 1 maart 1913.

het immers om orde en discipline, de verbetering van prestaties was slechts een bijzaak.¹⁷ De NAU trachtte juist via de leidende functie bij de Vaardigheidsproeven de prestaties te verhogen.¹⁸

De eerste poging om de Nederlandse sport naar een hoger plan te trekken waren van de grond gekomen en de weg was vrij voor iedereen om zich in te schrijven voor het Vaardigheidsdiploma. Succes verzekerd, maar niets was minder waar. In het eerste jaarverslag viel te lezen: ‘de invoering der vaardigheidsdiploma heeft tot nu toe nog niet dat succes opgeleverd, hetwelk wij daarvan verwachten.’¹⁹ In bijna twee jaar tijd had slecht één persoon alle proeven naar behoren afgelegd. Opmerkelijk is echter dat er van de kant van de verschillende bonden weinig commentaar te vinden is over dit falende beleid, laat staan over de weinige diploma-uitreikingen. Alle goede voornemens ten spijt hielden de bonden zich in eerste instantie bezig met hun eigen leden en activiteiten en zagen zij nog niet echt de noodzaak om de sport ook buiten hun eigen kring te stimuleren. Deze individuele en afwachtende mentaliteit zou nog vele jaren aanwezig blijven en in de toekomst zou het NOC vaker afhankelijk zijn van de goodwill van de Nederlandse sportbonden.

Door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog werd het NOC weliswaar gedwongen zich te richten op de Nederlandse samenleving, maar dat betekende niet dat alle aangesloten sportbonden hetzelfde beleid voor ogen stond. Binnen de discussie rondom het Vaardigheidsdiploma werd deze onenigheid duidelijk zichtbaar, maar het Comité had definitief wortel geschoten in de Nederlandse samenleving. Gaandeweg werd het Vaardigheidsdiploma als belangrijkste wapen steeds breder en meer geaccepteerd door de verschillende takken van sport. Vrouwen en scholieren kregen de mogelijkheid het diploma te behalen en ook in de koloniën kreeg het Vaardigheidsdiploma voet aan de grond.²⁰ Vanaf 1917 werd het succes van het Vaardigheidsdiploma en het NOC gebruikt als argument bij verschillende subsidieaanvragen en ook op scholen kreeg de lichamelijke opvoeding steeds meer ruimte. Het NOC had weliswaar een tumultvol begin, maar heeft in de eerste jaren een belangrijke rol gespeeld in het verenigen van de sport in Nederland en het creëren van draagvlak binnen de Nederlandse maatschappij.

¹⁷ Stokvis, *Strijd over sport*, 71-73.

¹⁸ Voor meer informatie zie Van Eijk, *Verdeelde strijd op weg naar een gezonde natie*, 10-11.

¹⁹ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 177, jaarverslag 1913-1915.

²⁰ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 61, 24 februari 1917.

Naast het eigen particuliere initiatief van het Vaardigheidsdiploma, lobbyde het NOC ook voor verbeteringen op andere terreinen. De landelijke en lokale overheden moesten overtuigd worden van de noodzaak om aandacht aan lichamelijke opvoeding te besteden. Pogingen van de bonden zelf waren onvoldoende, het probleem diende bij de wortel te worden aangepakt. In het jaarverslag valt te lezen wat men hierbij voor ogen had: ‘wil men het vraagstuk van de lichamelijke opvoeding systematisch ter hand nemen, dan dient men van meet af aan te beginnen, d.w.z. op de lagere school.’²¹

Dat een serieuze erkenning van gymnastiek op scholen van wezenlijk belang was voor de Nederlandse samenleving bleek volgens het NOC wel uit de bedroevende cijfers van de voor militaire dienst afgekeurde personen. Van de lichte 1913 en 1914 werden respectievelijk 40.6% en 43.3% ongeschikt verklaard om dienst te nemen in het Nederlandse leger.²² Het contact met de krijgsmacht zou een blijvende niet-Olympische activiteit van het NOC blijven ten tijde van de Eerste Wereldoorlog.

Binnen het Comité bestond de opvatting dat zijn niet-Olympische taken onvoldoende serieus werden genomen en daarom voegde het NOC op 11 september 1915 de titel ‘Nederlandsche Federatie voor Lichaamsvaardigheid’ aan zijn naam toe.²³ Door deze toevoeging zou het besef en draagvlak ontstaan dat de initiatieven van het NOC niet alleen voor de Olympische sporten bedoeld waren, maar juist de hele bevolking voor ogen had. Deze uitbreiding zou meer legitimiteit met zich brengen en zodoende de acceptatie van het NOC als belangenbehartiger van de hele bevolking en de integratie van sport in de samenleving vergroten.²⁴

Bij de lobby voor verbeteringen van het lichamelijke onderwijs op scholen kon het NOC bondgenoten goed gebruiken. De naamsverandering was immers bedoeld om de integratie van sport in de maatschappij te vergroten. Een dergelijk orgaan om mee samen te werken was de Inspectiedienst voor de Lichamelijke Opvoeding. Deze dienst bestond sinds 1914, maar ze was volgens het NOC onvoldoende in staat om de taak van nationale lichamelijke opvoeding te organiseren. Het adviserende karakter en de gebrekkige bevoegdheden van de inspectiedienst moesten volgens het NOC

²¹ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 177, jaarverslag 1913-1915.

²² Ibidem.

²³ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 61, 11 september 1915.

²⁴ Ibidem en NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 177, jaarverslag 1913-1915.

uitgebreid en verbeterd worden om enige druk te kunnen uitoefenen bij de regering in Den Haag.²⁵ Alle inspanningen van de inspectiedienst ten spijt, van structurele vooruitgang zou pas sprake kunnen zijn wanneer er een Centraal Rijks Instituut voor de Lichamelijke Opvoeding in het leven werd geroepen.

Nog voordat het verzoek tot oprichting van dit Instituut bij de regering was neergelegd, was het NOC al in actie gekomen. Om een eventuele totstandkoming te kunnen bevorderen had het NOC een commissie in het leven geroepen die met (ongevraagde) adviezen zou moeten komen.²⁶ Dat de lobby van het NOC succes had, werd al een jaar later duidelijk. In het nieuwe leerplan voor de Rijks H.B.S. werd een aanzienlijk groter aantal 'oefeninguren' opgenomen en werden de exameneisen van de gymnastiek herzien en aangescherpt. Daarnaast werd er een 'College van Advies voor de Lichamelijke Opvoeding' in het leven geroepen die hoofdzakelijk bestond uit dezelfde leden als de NOC-commissie.²⁷ Dit succes werd dan ook nadrukkelijk vermeld in het jaarverslag van 1917. Het NOC werd serieus genomen, maar de maatregelen betroffen vooralsnog alleen de H.B.S.. Vanaf 1922 zou deze maatregel voor alle openbare scholen gaan gelden. Een groot succes voor het NOC, maar de naleving van deze wet zou nog voor de nodige problemen gaan zorgen.

Het 'College van Advies voor de Lichamelijke Opvoeding' dat in 1921 nog een uitgebreid rapport had uitgebracht, werd weliswaar niet opgeheven, maar functioneerde na die tijd vrijwel niet meer.²⁸ Het college beschikte simpelweg over te weinig financiële steun van de overheid om enige invloed te kunnen uitoefenen. De druk die het NOC en het College van Advies in de jaren van hun samenwerking hadden uitgevoerd wierp nog wel enige vruchten af, zij het beperkt. Zo behaalde een significant groter aantal leerkrachten het nieuwe getuigschrift voor 'leider van lichaamoefeningen' en werd elk jaar een verslag opgesteld dat aan de verschillende colleges van B&W moest worden voorgelegd.²⁹ Na 1921 was van actieve samenwerking tussen het College, en dus de landelijke overheid en het NOC geen sprake meer.

²⁵ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 177, jaarverslag 1915-1916.

²⁶ Voor meer informatie zie Van Eijk, *Verdeelde strijd op weg naar een gezonde natie*, 14-15

²⁷ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 177, jaarverslag 1916-1917.

²⁸ Stokvis, *Strijd over sport*, 92.

²⁹ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 61, 24 februari 1917 en NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 177, jaarverslag 1916-1917.

Het einde van de Eerste Wereldoorlog leidde tot het verdwijnen van militaire betrokkenheid bij sport en lichamelijk opvoeding in Nederland en zodoende verminderde ook de belangstelling van de rijksoverheid voor sport. De directe noodzaak voor gezonde fitte nieuwe soldaten was afgenomen.³⁰ Het verkrijgen van grote invloed binnen de krijgsmacht was mislukt, maar op landelijk niveau was eind 1919 echter het eerste grote succes van het NOC een feit.³¹ Dankzij het lobbywerk van het NOC was het voor zowel particulieren als gemeenten mogelijk om voor het aanleggen van sportvelden een subsidie bij het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschap aan te vragen. Deze subsidie kon oplopen tot 40% van het totaal bedrag.³²

Bij verschillende gemeenten werd in de beginjaren voornamelijk naar Zweden als voorbeeld gekeken. In navolging van het Zweeds model zou het NOC, in samenwerking met de gemeenten, moeten trachten om in de steden speelplaatsen in te richten. Ook bij de plannen voor stadsuitbreidingen wilde het NOC betrokken worden.³³ Verzet kwam er echter van het Nederlands Gymnastiek Verbond. Het NOC moest geen distributiekantoor van gelden worden. Het NOC moest zich richten op de sport en niet op de randzaken. Naast onenigheid over de particuliere initiatieven van het NOC bestond er ook onenigheid binnen het NOC over het lobbywerk voor meer integratie van sport in de samenleving.

Door de Eerste Wereldoorlog lag, zoals gezegd, het Olympisch contact van het NOC vrijwel geheel stil. Ten tijde van de Eerste Wereldoorlog waren de pijlen van het NOC nog gericht op het creëren van een sportieve basis in Nederland. Internationale sportwedstrijden waren echter niet aan de orde en ook de nationale sportwedstrijden voelden de gevolgen van het internationale krijgsgeweld. Maar met de vrede van november 1918 kwam de weg weer vrij voor de Olympische Spelen. Het internationale contact moest opnieuw worden opgebouwd en de Olympische Spelen diende als podium voor de ‘nieuwe’ wereld.

Dat de Eerste Wereldoorlog voor de Olympische Spelen gevolgen had, bleek al snel. In 1912 had de stad Amsterdam, na de Olympische Spelen in Stockholm, zich nog kandidaat gesteld voor de Spelen van 1920. Een definitief besluit zou echter pas

³⁰ Stokvis, *Strijd over sport*, 90-92.

³¹ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 177, jaarverslag 1916-1917.

³² Cottaar, *Gouden Boek*, 24.

³³ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 61, 24 februari 1917 en 23 juni 1917.

in 1916 genomen worden maar door het aflasten van deze Spelen werd dit besluit uitgesteld tot na de oorlog.

Nadat het Olympische Congres van april 1919 België had aangewezen als gastland voor de Olympische Spelen van 1920, konden de voorbereidingen voor deze Spelen beginnen. Toch liep niet alles zo soepel als men zou veronderstellen. De uitsluiting van bepaalde landen bracht verdeeldheid binnen het NOC. De uitnodiging tot deelname van het Belgisch Olympisch Comité werd pas aanvaard nadat de toezegging was gedaan dat elke bond zelf mocht bepalen of ze leden zouden uitzenden. Zo was de Nederlandse Zwembond de eerste bond die dreigde geen deelnemers naar Antwerpen te zenden.³⁴ De verliezers van de Eerste Wereldoorlog waren helemaal niet welkom.

Het internationale besluit tot uitsluiting liet zich ook op andere manier gelden. Het NOC hoefde niet op subsidies van het Rijk te rekenen, aangezien de Nederlandse neutrale positie ten tijde van de oorlog niet te verenigen zou zijn met de uitsluiting van landen, zo stelden enkele aanwezigen bij de algemene vergadering van 7 februari 1920.³⁵ Het Rijk stelde echter een substantieel bedrag beschikbaar voor de uitzending van deelnemers naar de Olympische Spelen van 1920.³⁶ Het beschikbaar gestelde geld zou echter alleen verdeeld worden onder de bonden die zelf ontoereikende middelen hadden om de uitzending te regelen. Dat dit besluit tot onenigheid leidde, spreekt voor zich. De ene sport vergt nu eenmaal meer middelen dan de ander en het was dan ook geen verrassing dat vooral de teamsporten er in tegenstelling tot de individuele sporten bekaaid vanaf kwamen.³⁷

Toen de landelijke uitzending eenmaal geregeld was, kon men binnen het NOC overgaan tot het volgende belangrijke punt: wie moesten er uitgezonden worden? In principe waren het de bonden zelf die bepaalden wie naar de Olympische Spelen zouden mogen gaan, mits het enkel amateurs betrof. Om de Olympische Spelen eerlijk te laten verlopen mochten alleen zuivere amateurs deelnemen aan de Spelen. Bij een overtreding werden zelfs alle gewonnen medailles van het betreffende land afgenomen.³⁸ Na afloop van de Olympische Spelen van 1920 was er toch een hoop onenigheid over deze ‘amateurskwestie’. In Nederland zou na 1918 nauwelijks meer

³⁴ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 61, 20 september 1919.

³⁵ Ibidem, 7 februari 1920.

³⁶ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 176, jaarverslag 1919-1920.

³⁷ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 61, 27 maart 1920.

³⁸ Voor meer informatie zie Van Eijk, *Verdeelde strijd op weg naar een gezonde natie*, 23-25.

sprake zijn van vervalsing maar in internationale context was het aan de orde van de dag. Minstens twintig Amerikaanse sporters zouden vier jaar lang in training zijn geweest voor deze Olympische Spelen en hoefden al die tijd ook niet te werken.³⁹

Het NOC wist aan deze tegenslag toch een positieve wending te geven. Ook al werd er door andere landen ‘vals’ gespeeld, het beleid van het NOC maakte dat Nederland met opgeheven hoofd huiswaarts kon keren: ‘...vroeger was men van mening dat kleine landen tegen Amerika geen schijn van kans hadden. Het kleine, arme en vrij afgelegen Friesland toonde echter een hoge positie te kunnen innemen dankzij de lichamelijke opvoeding van de jeugd af aan.’⁴⁰ De constante strijd van het NOC voor meer sport op scholen leverde na een paar jaar al de nodige voordelen op. Volgens het NOC was hier maar een instantie verantwoordelijk voor: het NOC zelf.

Een jaar later zijn alle optimistische geluiden alweer verdwenen, althans zo doet het NOC het voorkomen. Vooral de verwachte wetswijzigingen lieten op zich wachten en het enige lichtpuntje dat het jaar 1921 met zich mee bracht was het besluit van het Olympische Congres te Lausanne (juni 1921), om de Olympische Spelen van 1928 in Amsterdam te houden. Dat sport nog niet een vaste positie in de samenleving had ingenomen, was volgens het NOC zeer schadelijk, maar zonder het te benoemen bracht de hegemonie van de Europese elite op sportgebied de nodige voordelen met zich mee. De toewijzing van de Olympische Spelen van 1924 aan Parijs werd juist in deze besloten elitekring genomen en het legde het NOC geen windeieren. Hoe zeer Van Tuyll ook propageerde oog te hebben voor de sociaal lagere klassen en de samenleving als geheel te willen verbeteren, wanneer de nood hoog opliep schroomde hij niet via zijn internationale netwerk beslissingen in zijn voordeel te laten uitvallen.

Met het binnenhalen van de Olympische Spelen van 1928 had het NOC Nederland definitief op de internationale sportkaart gezet. Zelf maakte NOC-voorzitter Van Tuyll de Spelen niet meer mee, hij overleed op 13 februari 1924. Zijn vingerafdruk was bij de Spelen van 1928 echter wel zichtbaar. Sport stond centraal en in de jaren die volgden, ging het NOC verder met haar strijd om de sport in alle lagen van de samenleving te incorporeren. Organisatorisch lag de macht bij een selecte groep, de uitvoering en participatie waren in de naoorlogse jaren gericht op de brede lagen van de bevolking. De Olympische Spelen zouden een gedegen fundament vormen waarop het NOC verder kon bouwen.

³⁹ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 61, 2 oktober 1920.

⁴⁰ Ibidem.

Het Nederlands Olympisch Comité was al snel na oprichting van waarde voor de Nederlandse sport. De Eerste Wereldoorlog zorgde dat internationale krachtmetingen tussen sporters onmogelijk werden en het NOC werd gedwongen om zich in eerste instantie te richten op de Nederlandse samenleving. Het verbeteren van de gezondheid en het creëren van meer sportfaciliteiten stonden in die jaren centraal. Naast dat het NOC als overkoepelend sportorgaan de lichaamsbeweging in Nederland wilde bevorderen, wilde het Comité ook dat het onderlinge contact tussen de verschillende nationale sportbonden zodoende zou worden verbeterd.

Deze doelstellingen waren echter gemakkelijker geformuleerd dan dat ze konden worden uitgevoerd. In het vervolg van de jaren 1920 maakte het NOC regelmatig melding van het feit dat de verschillende overheden in gebreke bleven. Het waren voornamelijk de bezuinigingen als gevolg van de Eerste Wereldoorlog die het NOC in de weg stonden: ‘voor dit jaar deed zich deze invloed in alle zwaarte gevoelen doordat de geldmiddelen door Rijk en Gemeenten vroeger ter beschikking gesteld aan lichamelijke opvoeding, nog belangrijk werden ingekrompen.’⁴¹ Ook de financiering van de Olympische Spelen kwam niet vanuit Den Haag. Het voorstel om een miljoen gulden beschikbaar te stellen voor de organisatie werd door de Tweede Kamer in 1925 verworpen. Het beoogde bedrag werd uiteindelijk door particuliere giften en garantiesommen bijeen gebracht.⁴²

De rol van het NOC in het professionaliseren van de sport in Nederland is van significant belang geweest. De initiatieven van het Comité en zijn actieve strijd bij regering en gemeenten hebben de noodzakelijkheid van sport voor de samenleving naar voren gebracht. Het binnenhalen van de Olympische Spelen van 1928 gaf het NOC een podium waar de verbeteringen uiteindelijk konden worden getoond.

Dankzij het professionaliseringswerk van het NOC kreeg sport langzaam aan een vastere plaats in de Nederlandse samenleving. Het inzicht dat sport naast een vermakelijk vrije tijdverdrijf ook van fundamenteel belang voor de natie als geheel was, was de verdienste van het NOC. De Olympische Spelen van 1928 te Amsterdam vormde de afsluiting van een succesvolle periode van de professionalisering en de integratie van de sport in de Nederlandse samenleving.

⁴¹ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 176, jaarverslag 1924.

⁴² Paul Arnoldussen, *Amsterdam 1928: verhaal van de IXe Olympiade* (Amsterdam 1994). 13-15.

2. Een strijd op drie fronten: het NOC in de jaren 1930

Het sportieve succes van de Olympische Spelen te Amsterdam moest een vervolg krijgen. Met een achtste plaats in het medailleklassement had Nederland een goede score geleverd en het Nederlands Olympisch Comité kon niet anders dan concluderen dan dat de sport een stevige positie had verworven in Nederland.⁴³ De organisatie verliep vlekkeloos en de opkomst van de toeschouwers was groot. Met de Olympische Spelen als startpunt wilde het NOC de sport in Nederland naar een hoger plan brengen en zodoende een vervolg geven aan de reeds behaalde successen. Hiervoor zou het NOC meer bevoegdheden en verantwoordelijkheden op zich willen nemen, om uiteindelijk het overkoepelende Nederlandse sportorgaan te kunnen worden. In dit hoofdstuk staat de vraag centraal: welke initiatieven ondernam en welke contacten onderhield het NOC ten aanzien van de sport en de lichamelijke opvoeding in de jaren 1930?

Na het succes van de Olympische Spelen van Amsterdam lag de wereld voor het NOC open. Het Comité had de Spelen destijds binnen gehaald, de financiering grotendeels geregeld en een goede organisatie neergezet. Het enthousiasme bij de Nederlandse bevolking was groot, de behaalde resultaten waren goed en niets stond het NOC in de weg om deze stijgende lijn door te trekken en de sport stevig in de Nederlandse samenleving te verankeren. Zelf stelde het NOC in hun jaarverslag:

‘Dit succes is van een meerzijdigen aard, niet alleen uit een sporttechnisch oogpunt waren de Spelen keurig verzorgd, niet alleen dat zij een belangrijke propaganda voor de sportbeoefening opleverden, doch de Olympische Spelen van 1928 zijn van buitengemeen groote waarde geweest voor het meerder aanzien van ons land in de wereld.’⁴⁴

Het aanzien van Nederland was in de ogen van het NOC door de Olympische Spelen van 1928 vergroot. De particuliere sport zat weliswaar in het juiste zadel, maar de

⁴³ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 176, jaarverslag 1928-1929.

⁴⁴ Ibidem, jaarverslag 1927-1928.

steun en aandacht van het Rijk voor de sport bleef onverminderd klein. Het NOC achtte echter de tijd rijp om ook op een ander gebied sport onder de aandacht van de regering te brengen. Sinds 1922 werd de lichamelijke opvoeding als een verplicht vak op de lagere school gesteld.⁴⁵ De uitvoering van en de controle op lag echter in de handen van de verschillende gemeenten. Voor het NOC was dit een doorn in het oog, aangezien de gemeenten de verplichtingen niet na kwamen. De regering beschouwde deze controle niet tot haar verantwoordelijkheid en van een juiste uitvoering kwam zodoende weinig terecht. Om deze patstelling te doorbreken deed het NOC, met de sportieve successen van de zomer van 1928 in het achterhoofd, de regering een voorstel voor het instellen van een ‘Rijkszorg voor de Lichamelijke Opvoeding’:

‘Het inrichten van een bureau [...] wordt noodzakelijk geacht in verband met de plannen van de regering tot wederinvoering der cursussen van de lichamelijke opvoeding, waarbij het NOC een belangrijke rol zou kunnen worden toegekend. Met algemene stemmen wordt besloten den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen te verzoeken over te gaan tot een betere verzorging der lichamelijke opvoeding en tot het weder in werking stellen van het Koninklijk Besluit van 1922.’⁴⁶

De rol die het NOC voor zichzelf zag weggelegd, hield twee zaken in. Aan de ene kant wilde het NOC de verschillende gemeenten bijstaan in het organiseren van trainingen voor gymnastiekleraren. Een oorzaak voor het gebrek aan sport op scholen was, volgens het Comité, namelijk de slechte staat van het lerarenkorps. Niet alleen op het gebied van de salarissen bleven de sportleraren achter, ook qua deskundigheid voldeden zij vaak niet aan de gestelde eisen.⁴⁷ Aan de andere kant wilde het NOC de gemeenten graag bijstaan bij het zoeken naar en aanleggen van sportterreinen, want het gebrek hieraan was al sinds jaar en dag nijpend te noemen.⁴⁸

Aan deze goede voornemens kwam al spoedig een eind. Op 29 oktober 1929 stortte de aandelenkoersen in Amerika in en dit had mondiale gevolgen. Op de algemene ledenvergadering van 11 oktober 1930 werden de bij het NOC aangesloten bonden ingelicht over de verslechterde financiële situatie van het Comité. Als gevolg

⁴⁵ Zie wet van 9 oktober 1920, tot regeling van het algemeen vormend lager onderwijs, zoals zij is gewijzigd bij de pensioenwet 1922, art. 2.1.j., Staatsblad 778.

⁴⁶ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 63, 14 maart 1929.

⁴⁷ Prof. dr. F.J.J. Buytendijk, Rijkscollege voor de Lichamelijke Opvoeding, *De school en de lichamelijke opvoeding* (Den Haag 1937), 17-23.

⁴⁸ Stokvis, *Strijd over sport*, 96.

van de beurscrash kreeg het NOC nog maar weinig steun van Den Haag. De opheffing van de Inspectie voor Lichamelijke Opvoeding was een voorbeeld van een bezuiniging waarbij de sport als lijdend voorwerp gold. Deze Inspectiedienst had bij haar oprichting in 1914 al weinig bevoegdheden en een adviserend karakter en alleen tijdens de Eerste Wereldoorlog had zij enige invloed. Door het gebrek aan financiële middelen stond de dienst eigenlijk al vanaf 1923 op non-actief, maar het NOC maakte bij tijd en wijle gebruik van haar adviezen.⁴⁹ In november 1933 deelde het NOC mede dat de inspectiedienst definitief was opgeheven. In de Rijksbegroting voor 1934 was ongeveer fl. 31.000 beschikbaar gesteld voor de lichamelijke opvoeding in het onderwijs. Het Rijk had echter ruim 127 miljoen gulden vrij gemaakt voor het lager en middelbaar onderwijs in z'n geheel.⁵⁰ De verhouding tussen de lichamelijke en de geestelijke opvoeding bleef, volgens het NOC, zodoende scheef.⁵¹

Om toch de belangen van de lichamelijke opvoeding te kunnen blijven behartigen, richtte het NOC eind 1930 een 'contact-commissie' op. Via deze commissie probeerde het NOC van de nood een deugd te maken. Door de oplopende tekorten zag de regering weinig heil meer in het naleven van deze maatregelen. Ze had zelfs een voorstel gedaan om de Wet vanaf 1936 te laten vervallen. De NOC-commissie, bestaande uit vertegenwoordigers van de verschillende gymnastiekbonden, had als taak om het terugdraaien van de Lager Onderwijs Wet van 1922 te voorkomen. De oplopende tekorten en de grote werkloosheid hadden volgens de commissie namelijk een voordeel. De vele werklozen konden aan het werk worden gesteld om sportterreinen en gymnastieklokalen aan te leggen in gemeenten waar deze nog niet voorhanden waren.⁵² Zodoende zouden vele werklozen aan een baan geholpen worden en tevens zouden de sportfaciliteiten kunnen worden uitgebreid.

Alle goede bedoeling van het NOC ten spijt, bleef het contact met de overheid moeizaam. Als gevolg van de financiële crisis daalde de aandacht van de overheid voor sport als een actief onderdeel van de Nederlandse samenleving sterk. Het NOC moest zijn uiterste best doen om de reeds behaalde situatie niet te laten verslechteren. Bij de Minister van Onderwijs en bij de Tweede Kamer kon het NOC niet meer op steun rekenen en dus concludeerde het bestuur dat het NOC alleen stond. In dezelfde

⁴⁹ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 61, 11 september 1915 en NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 176, jaarverslag NOC 1915-1916.

⁵⁰ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 63, 22 november 1933.

⁵¹ Ibidem, 11 oktober 1930.

⁵² NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 178, jaarverslag 1931-1932.

periode ging het bestuur nader in op de Rijksbegroting om maar eens aan te geven hoe slecht de sportieve participatie van de overheid was. De conclusie van het bestuur werd door de leden aanvaard: het NOC stond alleen.

Niet alleen de overheid bracht het NOC de nodige problemen, ook de bonden onderling en andere particulieren sportorganisaties zorgden voor de nodige problemen. De financiële malaise had ook directe gevolgen voor het NOC en het Comité moest zijn uiterste best doen om zijn leidende positie binnen de Nederlandse sportwereld te behouden.

Eind oktober 1931 kwam er verbijsterend nieuws binnen op de burelen van onder andere het NOC. Hirschman was failliet en legde al zijn functies neer. Ook het geld dat Hirschman in naam van het NOC beheerde was verdwenen. Iedereen was met stomheid geslagen door de misstap van het boegbeeld van de Nederlandse sport. Dit slechte nieuws werd echter zeer discreet behandeld. Op 23 oktober 1931 hield het NOC in Amsterdam een geheime algemene ledenvergadering. NOC-voorzitter Schimmelpennick van der Oye legde het sombere verhaal uit. Ruim een jaar geleden was Hirschman wegens ‘drukte’ teruggetreden als secretaris-penningmeester van het NOC, maar dit kon de teloorgang van zijn effectenbank niet voorkomen. Aan het eind van de zomer had Hirschman nog geprobeerd om ruim tien duizend gulden voor het NOC veilig te stellen, maar hij was daar niet in geslaagd. ‘Het is een zeer pijnlijke zaak, temeer daar de heer Hirschman, oprichter van het NOC, sedertdien een onbeperkt vertrouwen had,’ aldus Schimmelpennick van der Oye.⁵³ De financiën van het Nederlands Olympisch Comité stonden hierdoor onder grote druk.

De sombere situatie van dit boegbeeld van de Nederlandse sport ging niet alleen het NOC aan het hart. Zijn vrienden binnen de KNVB en de wereldvoetbalbond FIFA regelden een klein pensioen voor deze oud-bestuurder. Vanaf de zomer van 1932 kreeg Hirschman elke maand 200 Zwitserse francs overgemaakt.⁵⁴ Het Nederlands Olympisch Comité stelde Hirschman daarnaast verantwoordelijk voor het uitbrengen van het jubileumboek, dat vijf jaar later moest verschijnen. Voor deze dienst zou Hirschman een kleine vergoeding krijgen en verder werd zijn betrokkenheid bij ontstane crisis zo veel mogelijk verzwegen.⁵⁵

⁵³ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 63, 23 oktober 1931.

⁵⁴ F. van Kolfschooten, *De Dortse magiër. De val van volksheld Karel Lotsy* (Amsterdam 2009) 60-61.

⁵⁵ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 63, 20 januari 1932.

Om de financiële situatie te verbeteren ondernam het NOC een aantal initiatieven, waarvan de organisatie van de jaarlijkse Olympische Dag de meest succesvolle was. Vanaf 1933 werd elk jaar in Amsterdam een sportdag georganiseerd en de opbrengsten waren voor het Nederlands Olympisch Comité. Deze gelden waren bedoeld om de uitzending naar de Olympische Spelen te financieren en voorafgaande trainingen te ondersteunen. De Voetbalbond, de Wielren Unie en de Athletiek Unie verzorgden deze dag. Behalve deze drie bonden en het NOC was er een belangrijke plaats weggelegd voor de directeur van de N.V. Maatschappij “Het Nederlandsche Sportpark”, die het stadion belangeloos beschikbaar stelde.⁵⁶ De bondsrekening werd op deze manier dan wel gevuld, maar de bestemming van dit geld waren de Olympische Spelen. Voor de overige taken van het NOC bleef de kas angstvallig leeg.

Het gebrek aan financiële middelen maakte dat het NOC op zijn hoede moest zijn. Niet alleen moesten misstappen worden voorkomen, het contact met de aangesloten bonden stond onder druk. Het NOC kon zijn bonden niet meer optimaal bijstaan en was te afhankelijk geworden van hun geldelijke bijdrage. Op 17 februari 1931 werd melding gemaakt van een bedreigende situatie. De Arbeiders Sportbond had een grote achterban was volgens het NOC ‘een machtig lichaam [...] over veel geld beschikkende en trachtende om dezelfde bevoegdheden te verkrijgen als bonden aangesloten bij het NOC.’⁵⁷ De positie van het NOC kwam hierdoor in gevaar. Het NOC gaf zichzelf de raad mee om op zijn *qui-vive* te blijven.

De angst dat bij het NOC aangesloten bonden wellicht ergens anders hun vertegenwoordiging zouden gaan zoeken was nog reëler dan gevreesd. Op de jaarlijkse algemene ledenvergadering van 1931 ontstond namelijk een heftige discussie over de verschillende taken van het NOC. De bonden waarvan de sporten op de Olympische Spelen vertegenwoordigd waren, vonden dat zij te veel lasten moesten dragen in deze financieel moeilijke tijd. In het vervolg mochten alleen die bonden stemmen die direct betrokken waren bij het desbetreffende onderwerp. Kwesties over olympische aangelegenheden zouden dus louter bepaald mogen worden door bonden wier sport op het olympische programma stond.⁵⁸ Het bestuur bepleitte echter: ‘zodra er veranderingen in ’t reglement ontstaan, ontstaat de afbrokkeling van het NOC’. De niet-olympische taak van verbetering, verbreiding en verhogende participatie moest

⁵⁶ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 253, Programmaboek Olympische Dag 1933.

⁵⁷ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 63, 17 februari 1931.

⁵⁸ Ibidem, 3 oktober 1931.

behouden blijven.⁵⁹ Alleen op zijn *qui-vive* blijven was niet meer voldoende voor het NOC, er moest daadkrachtig en doeltreffend worden gehandeld.

De bonden onderling hadden onenigheid over de juiste wijze van vertegenwoordiging door het NOC. Verder bleef de steun van het Rijk zoals gezegd achterwege, maar daarnaast ontstond in de loop van tijd een derde bedreiging voor de positie van het NOC. Een aantal vooraanstaande Amsterdamse heren stichtten in 1933, in samenwerking met het Rijkscollege voor de Lichamelijke Opvoeding, de Nationale Vereniging tot bevordering van Harmonische Lichaamsontwikkeling (HLO). De primaire bezigheid van deze vereniging was het instellen van een diploma voor lichamelijke geoefendheid en het afnemen van de betreffende examens.⁶⁰ Het doel van dit diploma was om de toegankelijkheid van sport te vergroten. Daarnaast werd er een apart 'jeugdvaardigheidsdiploma' in het leven geroepen. Niet zozeer de prestaties stonden centraal, maar de algehele ontwikkeling van het lichaam was het streven op zich. Voor het NOC gold dit echter als een bedreiging voor zijn eigen Vaardigheidsdiploma. De plannen, ontwikkelingen en contacten van en met de HLO werden dan ook door het NOC nauwlettend in de gaten gehouden.⁶¹

In het voorjaar van 1934 werd deze kwestie uitgebreid door het NOC besproken. De lichamelijke opvoeding van het Nederlandse volk zou door dit particuliere initiatief worden verbeterd en zo'n initiatief kon het NOC simpelweg niet naast zich neer leggen. Het Comité wilde dit graag in zijn eigen takenpakket incorporeren.⁶² Wel meldde secretaris Van Rossem expliciet om de NOC-bonden gerust te stellen dat 'het een voorloper (qua leeftijd) van het vaardigheidsdiploma' betrof en geen concurrent.⁶³

Na overleg met de HLO was duidelijk geworden dat het NOC bovenop de ontwikkelingen moest zitten om de slag niet te verliezen. In de weken die volgden, had het bestuur meerdere malen contact met de HLO om waar nodig hulp te kunnen bieden. In de praktijk kwam dit echter neer op het in de gaten houden van de gang van zaken en vooral niet te veel bevoegdheden af te staan aan de HLO. De NOC-bonden waren immers verantwoordelijk voor het afnemen van de examens en zij wilde deze controle graag in hun bezit houden. Daarnaast waren de bonden, net als bij het

⁵⁹ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 63, 3 oktober 1931.

⁶⁰ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 178, jaarverslag 1933-1934.

⁶¹ Ibidem.

⁶² NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 63, 21 februari 1934.

⁶³ Ibidem.

Vaardigheidsdiploma, bang dat hun deelnemende leden zouden overlopen naar andere sportbonden. Tijdens de eerstvolgende vergadering kon het NOC een positieve mededeling doen. Een van de bestuursleden van het NOC zou ook toetreden tot het bestuur van de HLO. De versterking van het contact en verbondenheid zou het belangrijkste argument hiervoor zijn geweest, maar bij bestudering van de notulen komt de angst voor overvleugeling toch sterker naar voren.⁶⁴

Toen bij een volgende vergadering het contact tussen het NOC en de HLO opnieuw werd besproken, werden de verhoudingen op scherp gezet. Het NOC werd officieel gevraagd om de examens af te nemen van het zogenoemde diploma B voor de schoolvrije jeugd van 13-17 jaar. Het zou een diploma worden van uiteraard ‘eenvoudige strekking’, het welk zou aansluiten aan het NOC vaardigheidsdiploma. Het bestuur zette dit verzoek kracht bij door te stellen dat een aanvaarding de *standing* van het NOC erg zou verhogen:

‘De NOC jeugdcommissie heeft jarenlang niets kunnen bereiken, maar nu met het Rijk achter ons, zullen wij in deze thans ons doel kunnen bereiken [...] alleen het NOC kan momenteel een dergelijke aangelegenheid organiseren, hetgeen ook het Rijkscollege begrijpt.’⁶⁵

Ondanks de motiveringen van het NOC-bestuur viel dit verzoek bij de vertegenwoordigde sportbonden niet in goede aarde. De angst voor het gedwongen opgeven van bevoegdheden en daarmee de uitvoerende controle woog zwaar. Door te veel contact met de HLO dreigde de verschillende bonden zich, in de woorden van Schimmelpenninck van der Oye, ‘geëcarteerd’ te voelen, dit omdat het verloop van de examens niet meer via de bonden zou verlopen.’⁶⁶ Na een heftige discussie, waarin het bestuur zijn best deed om de bonden te overtuigen, werd echter besloten dat het NOC geen bestuurslid aan de HLO zou leveren.

De kous was hiermee echter nog niet af. Toen de HLO een concept voor haar diploma bij het NOC neerlegde, bleek dat de HLO-proeven te sterk leken op die van het NOC. Zowel de propaganda als de doelgroep van de proeven vertoonden grote

⁶⁴ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 63, 17 april 1934.

⁶⁵ Ibidem, 8 december 1934.

⁶⁶ Ibidem.

gelijkenissen.⁶⁷ Het NOC-bestuur zat met deze kwestie in zijn maag. Aan de ene kant wilde ze niet dat de bonden zich bedreigd zouden voelen door de HLO, maar aan de andere kant wilde ze de sport en de lichamelijke opvoeding in Nederland een zo breed mogelijke platform geven. Het bestuur kwam dan ook met een passend compromis. Er werd voorgesteld om de HLO als een soort commissie of lid binnen het NOC op te nemen: ‘Het HLO-diploma zal dus feitelijk een voorloper van ’t NOC-diploma worden en niet een opzichzelfstaand certificaat.’⁶⁸ De bonden waren sceptisch, maar wachtten de berichten af.

In eerste instantie leek de HLO in grote lijnen akkoord te gaan met het voorstel van het NOC. Niet veel later bleek echter, dat de voorgestelde eisen van het NOC niet werden gehonoreerd.⁶⁹ Het HLO-diploma bleef eenzelfde karakter behouden en bleef een bedreiging voor het NOC. Het NOC wilde een overleg gaan voeren met het Rijkscollege voor Lichamelijke Opvoeding en de betrokken bonden om ‘een zo sterk mogelijk front te vormen en om met één stem te spreken.’⁷⁰ Van dit overleg zijn geen notulen overgebleven, maar het NOC-bestuur deed er wel verslag van. Ook het Rijkscollege kon zich niet verenigen met het concept van het HLO-diploma. Er werd besloten: ‘wanneer bij de volgende samenkomst tussen het NOC, de HLO en het Rijkscollege er geen gehoor wordt gegeven aan de eisen, dan zal het NOC zich van verdere samenwerking terugtrekken.’⁷¹

Dit dreigement kwam hard bij de HLO aan. Nu namelijk ook het Rijkscollege zich achter het NOC had geschaard moest de HLO wel water bij de wijn doen. De reden voor de steun van het Rijkscollege aan het NOC lag waarschijnlijk in het feit dat NOC-voorzitter Schimmelpennick van der Oye ook bestuurslid was van het Rijkscollege.⁷² Bijna twee jaar na de eerste contacten tussen het NOC en de HLO was de samenwerking dan eindelijk een feit, want op 5 mei 1936 werd het concept HLO-diploma door de voorzitter aanvaard en goedgekeurd.⁷³

Het gevecht tussen het NOC en de HLO was hiermee nog niet ten einde. De HLO had weliswaar via het Rijkscollege voor de Lichamelijke Opvoeding een behoorlijke tik op de vingers gekregen, maar dat weerhield hen niet om het NOC op

⁶⁷ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 64, 28 februari 1935.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 64, 17 september 1935.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 64, 21 januari 1936.

⁷² Buytendijk, *De school en de lichamelijke opvoeding*, 8.

⁷³ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 64, 5 mei 1936.

een andere manier voorbij te streven. Terwijl het NOC druk in de weer was met het afhandelen van de Olympische Spelen van 1936, ging de HLO haar eigen weg. Het was voorzitter Schimmelpennick van der Oye ter ore gekomen dat de HLO: ‘in haar bestuur de voorzitter van de Nederlandse Arbeiderssportbond opgenomen heeft en zij wenst ook mensen uit de katholieke en christelijke kring in haar bestuur op te nemen’.⁷⁴

Door deze mengeling van zuilen probeerde de HLO een breed draagvlak onder de Nederlandse bevolking te creëren. Ze gingen echter, volgens Schimmelpennick van der Oye, nog een stap verder: ‘HLO-voorzitter professor Van Poelje heeft een functie op het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en zo probeert de HLO het NOC te overvleugelen.’⁷⁵ De (gymnastiek)bonden zagen hierin een minachting voor hun positie en wilden dat het NOC al haar betrokkenheid zou stopzetten. Het waren echter de diplomatieke gaven van de NOC-voorzitter die de rust wisten te bewaren. Juist nu de HLO aan terrein en positie won, diende het NOC betrokken te blijven om zo de controle te houden. Het NOC gaf immers legitimiteit aan de HLO en niet andersom.

De diplomatieke gaven van voorzitter Schimmelpennick van der Oye kwamen echter vaker goed van pas. Terwijl de strijd om autoriteit met de HLO in volle gang was, stond het contact met de regering op het gebied van de lichamelijke opvoeding op school natuurlijk niet stil. Van echte voortgang was voorlopig echter nog geen sprake. De lichamelijke opvoeding had nog steeds een zeer lage prioriteit in Den Haag en dit was secretaris Van Rossem een doorn in het oog. Toen bij het diner ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van het NOC geen vertegenwoordigers van de regering aanwezig waren, was de maat bij Van Rossem vol. De kritische passage in zijn jaarverslag leidde echter tot een reprimande van voorzitter Schimmelpennick van der Oye. Op het gezag van de voorzitter werd de volgende zinsnede uit het jaarverslag verwijderd: ‘Kenschetsend was voor de belangstelling, welke de Regering voor de lichamelijke opvoeding en de sport aan den dag legt, dat geen der uitgenodigde hoogste autoriteiten aan den maaltijd aanzat.’⁷⁶ Schimmelpennick van der Oye bevestigde dat de belangstelling van het Rijk nihil was, maar verwijderde onder druk deze zin ‘omdat er geen andere conclusie uitgetrokken zal worden, dan ermee bedoeld

⁷⁴ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 64, 18 oktober 1938.

⁷⁵ Ibidem.

⁷⁶ Ibidem, 8 maart 1938.

is.’ Zijn grote angst was om kwaad bloed te zetten bij mensen wiens steun het NOC goed zou kunnen gebruiken. De warme banden die de voorzitter in Den Haag onderhield zouden in de toekomst nog goed van pas komen. De diplomatieke gaven van voorzitter Schimmelpennick van der Oye kwamen goed van pas en het verzoek van de voorzitter werd gehonoreerd, maar aan het eind van de vergadering was de onderlinge verdeeldheid binnen het NOC-bestuur onverminderd groot.⁷⁷

In de maanden die volgden ging het NOC actief aan de slag met de propaganda van de lichamelijke opvoeding. Het NOC wilde namelijk in de nabije toekomst weer met Den Haag om de tafel gaan zitten om de positie van de lichamelijke opvoeding te bespreken en in de algemene ledenvergadering deed de voorzitter hiervan verslag:

‘Sport heeft een belangrijke plaats in de Nederlandse samenleving, maar ’t Rijk blijft terughoudend. De regering geeft de voorkeur aan ontwikkeling van de lichamelijke opvoeding door eigen initiatief van het volk.’⁷⁸

Volgens het NOC zag de regering de verhouding tussen sport en de lichamelijke opvoeding verkeerd. De lichamelijke opvoeding was namelijk de basis van de sport en diende op scholen te worden onderwezen. Dit omdat daar de gehele jeugd te bereiken was, iets wat voor sportverenigingen haast onmogelijk was. Voorzitter Schimmelpennick van der Oye riep de regering op haar verantwoordelijkheid te nemen, maar kreeg nul op het rekest. De bonden waren echter zeer onder de indruk van de inspanningen van het bestuur en ze zouden de lichamelijke opvoeding en de vaardigheidsdiploma’s (speciaal voor de jeugd) extra onder de aandacht van hun leden gaan brengen.⁷⁹

In het jubileumboek, dat verscheen bij het 25-jarige bestaan van het NOC in 1937, werd in een apart hoofdstuk stil gestaan bij de verbondenheid tussen het NOC en de lichamelijke opvoeding. In dit hoofdstuk gaf het NOC een opsomming van de bereikte resultaten. Verder verantwoordde het NOC de noodzaak om als belangenbehartiger van de Nederlandse sport de lichamelijke opvoeding niet uit het oog te verliezen: ‘Alhoewel de sportorganisaties als zoodanig niet het terrein betreden

⁷⁷ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 64, 8 maart 1938.

⁷⁸ Ibidem, 9 april 1938.

⁷⁹ Ibidem.

van het onderwijs in 't algemeen, is het zeker begrijpelijk dat een nationaal orgaan als het NOC [...] niet onverschillig kan blijven te opzichte van de Lichamelijke Opvoeding van de schooljeugd.'⁸⁰ Weliswaar behoorde dit niet tot de primaire taken van het NOC, toch diende zij op deze manier de Nederlandse samenleving belangeloos en vol toewijding. Steun van de regering zou zeer welkom zijn, maar het NOC kon zich ook nuttig maken zonder 's Rijks kas aan te tasten'. Om deze stelling kracht bij te zetten werd er verwezen naar de zeer succesvolle (ook financieel) Olympische Spelen van Amsterdam.⁸¹

Ook het Rijkscollege voor de Lichamelijke Opvoeding was van mening, dat de Nederlandse samenleving als geheel gediend zou zijn bij een verbetering van het lichamelijk onderwijs op scholen. De motivering bij het uitbrengen van hun rapport *De school en de lichamelijke opvoeding* liet niets tot de verbeelding over:

‘de groote beteekenis van de lichamelijke opvoeding [...] een eminent Staatsbelang is, dat de natie in haar strijd om het bestaan als geheel zoowel beschikt over haar maximum van fysieke als over haar maximum van intellectueele en moreele kracht. De zorg voor de fysieke opleiding der jeugd moet daarom geheel parallel gaan met de zorg van de geestelijke oefening.’⁸²

Het rapport moest als houvast dienen voor alle overheidsinstanties en particuliere organisaties die de lichamelijke opvoeding een warm hart toe droegen. De logistiek en de faciliteiten moesten worden uitgebreid en zodoende zou de politiek de sport meer moeten ondersteunen. Sport en politiek zouden echter al sneller bij elkaar komen dan verwacht, zij het op een minder plezierige manier.

⁸⁰ Hirschman, *Gedenkboek bij het 25-jarig bestaan*, 208.

⁸¹ Ibidem, 211.

⁸² Buytendijk, *De school en de lichamelijke opvoeding*, 5.

3. Actief op de achtergrond: het NOC tijdens de Tweede Wereldoorlog

De HLO-kwestie had het Nederlands Olympisch Comité bewust gemaakt van het feit dat zijn positie niet vanzelfsprekend was. Het Comité moest boven op de ontwikkelingen zitten om zijn invloed niet te laten verminderen. Met het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog stond de Nederlandse samenleving op zijn kop en niemand wist hoe men daadwerkelijk verder moest. Met de Nederlandse capitulatie van mei 1940 waren de oude instanties formeel ten einde gekomen en ook voor de sport stond er een nieuwe orde voor de deur. Voor het NOC was het zaak om ook in deze turbulente periode het hoofd boven water te houden, maar zij kregen meer aanvallen te verduren dan alleen van Duitse zijde. Hierdoor rijst de vraag hoe het NOC ten tijde van de Tweede Wereldoorlog zijn positie probeerde veilig te stellen en zijn invloed op de Nederlandse sportwereld probeerde te behouden? Om de voorzetting van initiatieven, de contacten en de beweegredenen van het NOC te verduidelijken is enige voorgeschiedenis noodzakelijk.

Met betrekking tot de Europese spanningen aan het eind van de jaren 1930 kwamen de contacten van het NOC bij de Nederlandse regering goed van pas. Toen in de nacht van 9 op 10 november 1938 in Duitsland de Kristallnacht plaatsvond, zat de Nederlandse sportwereld, en met name de KNVB, met een internationaal probleem. Op 11 december stond immers de interlandwedstrijd Nederland-Duitsland te Rotterdam op het programma en de problematiek in Duitsland zette de bilaterale verhoudingen tussen de twee landen onder druk. De bestuursleden van de Nederlandse voetbalbond waren bang dat de Kristallnacht aanleiding zou zijn voor negatieve reactie van het publiek en uitstel leek men het beste.⁸³ Uiteindelijk verloor burgemeester Oud van Rotterdam de voetbalbond van zijn dilemma. Hij verbood de wedstrijd ‘ter voorkoming van verstoring der openbare orde’. In diverse Nederlandse dagbladen werd deze beslissing bekritiseerd, omdat men zou zwichten voor de politiek, terwijl sport en politiek streng gescheiden moesten blijven. Ook in Duitsland

⁸³ Van Kolfshoeten, *De Dortse magiër*, 119-121.

werd verbaasd gereageerd op dit verbod en als gevolg hiervan zette de Duitse regering alle sportieve betrekkingen tussen beide landen stop.⁸⁴

Doordat de Duitse reactie alle sporten betrof, zat zodoende het NOC in een lastig pakket. Een dag na de geplande wedstrijd ging Schimmelpennick van der Oye tijdens de bestuursvergadering van het NOC dieper op de zaak in. De annulering kwam niet van burgemeester Oud zelf, maar op verzoek van de Nederlandse regering. ‘Men was ten zeerste beducht voor verstoring van de orde, aangezien het niet mogelijk is voor de politie te zorgen dat 7000 of 10.000 mensen (aantallen supporters welke genoemd werden) niet gemolesteerd worden,’ zo deelde de voorzitter de vergadering mede.⁸⁵ Dit was hij te weten gekomen na geheime bespreking op het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Daar was hem ook verteld, dat de Nederlandse regering Berlijn op de hoogte had gesteld van deze achterliggende gedachte. De betrekkingen met Duitsland zouden zodoende niet verstoord hoeven te worden. Duitsland had echter de onderlinge betrekkingen toch verbroken. In de ogen van de voorzitter ‘een onevenredige reactie [...] op het verbod van één wedstrijd.’⁸⁶

De beslissing was dus een regeringsbesluit, maar daardoor werden alle Nederlandse sportbonden getroffen bij het organiseren van internationale wedstrijden. Om de verhoudingen niet nog verder te laten verslechteren kreeg Schimmelpennick van der Oye in diezelfde geheime bespreking nog een verzoek mee van de desbetreffende secretaris-generaal: de bonden moesten in hun contacten en hun handelen één lijn trekken en het NOC ‘is het aangewezen lichaam om de door de bonden te volgen richtlijn aan te geven.’⁸⁷

Ook vanuit uit de bonden zelf werd er naar het NOC gekeken om de juiste richting aan te geven. Het NOC had eigenlijk alleen internationaal contact wanneer het de Olympische Spelen betrof, maar nu vroegen de bonden het NOC-bestuur om raad in deze delicate kwestie. Om deze gevoelige materie niet in de handen van de pers te laten komen, werd besloten om alle correspondentie via de telefoon te laten verlopen. Deze informatie is dus jammer genoeg niet terug te vinden in de bronnen, maar het standpunt van het NOC-bestuur wel. Het devies van het NOC luidde:

⁸⁴ Van Kolfschooten, *De Dortse magiër*, 120-121.

⁸⁵ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 64, 12 december 1938.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 64, 12 december 1938.

‘Om van Nederlandse zijde geen initiatief te doen uitgaan, doch aan den anderen kant ook niets te doen, dat prikkelend zou kunnen werken en mocht een afzegging van een reeds vastgestelde Duitsch-Nederlandsche ontmoeting ontvangen worden, deze voor kennisgeving aan te nemen.’

Daarnaast deelde het bestuur de bonden mee, dat wanneer de pers hen om een officieel standpunt vroeg zij diende te antwoorden: ‘dat een officieel bericht niet is ingekomen, dat het bestuur de zaak heeft besproken en dat er geen redenen zijn stappen te doen.’⁸⁸

Politiek en sport kwamen op deze manier steeds dichterbij elkaar en de gespannen situatie zou nog een tijd voortduren. Toen in het programma van de Olympische Dag van 11 juli 1939 werd gepresenteerd, hield het NOC zeer zeker rekening met de wensen van Berlijn. De KNVB wilde graag het Tsjechische elftal uitnodigen als tegenstander, onder de voorwaarde dat de Duitse regering daarin geen ‘onvriendelijkheid tegenover Duitsland’ zag. Tsjecho-Slowakije had het jaar daarvoor na de Conferentie van München Sudetenland moeten afstaan aan Duitsland en de verstandhouding tussen de twee landen was gespannen. Schimmelpennick van der Oye belde voor de zekerheid met de secretaris-generaal van Buitenlandse Zaken, die ‘niet het minste bezwaar’ had tegen de uitnodiging van het Tsjechische team. Drie weken later annexeerde Duitsland Tsjecho-Slowakije en kon de KNVB op zoek naar een nieuwe tegenstander. Dat werd uiteindelijk Joegoslavië.⁸⁹

Met de toenemende agressie vanuit Duitsland kwam enkele maanden voor de Tweede Wereldoorlog de lichamelijke conditie van de Nederlandse krijgsmacht op de rijksagenda te staan. In 1938 publiceerde het Rijkscollege voor de Lichamelijke Opvoeding het rapport *De School en de Lichamelijke Opvoeding*. Belangrijke conclusies waren onder andere dat in vergelijking met de omliggende landen de Nederlandse lichamelijke opvoeding in een zeer slechte staat verkeerde en dat daardoor veertig procent van de dienstplichtige jongemannen ongeschikt bleek voor de militaire dienst.⁹⁰ Net als in 1914 was de conditie van de Nederlandse krijgsmacht onder grote spanning komen te staan. De overheidsbemoeyenis ten aanzien van de

⁸⁸ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 64, 12 december 1938.

⁸⁹ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 64, 21 februari 1939 en NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 180, jaarverslag 1939-1940.

⁹⁰ Buytendijk, *De school en de lichamelijke opvoeding*, 10-23.

lichamelijke opvoeding bleef in de jaren 1930 tot een minimum beperkt. Zoals gezegd bestond er sinds 1922 wel een wet die de lichamelijke opvoeding in het lager onderwijs verplicht stelde, maar door economische en praktische omstandigheden vond deze wet weinig naleving. Tot 1940 was er geen enkele ambtenaar die uit hoofde van zijn functie zich met de lichamelijke opvoeding op scholen bezig hield.⁹¹ Het NOC maakte vaak melding van de slechte staat van de lichamelijke opvoeding in Nederland. Het kreeg van de verschillende overheidsinstanties echter nauwelijks steun om structurele veranderingen in de sportieve vorming van de Nederlandse jeugd aan te brengen.

Het rapport leidde in de Nederlandse dagbladen tot grote kritiek op de landelijke overheid en in vervolg daarop tot een debat in de Tweede Kamer over de lichamelijke opvoeding. Van verschillende kanten was de roep om structurele verbeteringen te horen. De ‘volksgezondheid’ en ‘de toekomst van onze jeugd’ stonden op het spel en een eventuele investering was de moeite waard. De minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen dr. J.R. Slotemaker de Bruïne wenste de veranderingen echter pas in 1941 door te willen voeren. Vanwege budgettaire redenen vond hij de zorg voor de lichamelijke opvoeding meer een particuliere taak dan een overheidsaangelegenheid. Het beginsel van overheidsbemoeienis noemde hij ‘socialisme’, zo liet hij de voorzitter van het Rijkscollege professor Buytendijk in een persoonlijk onderhoud weten.⁹²

Directe steun van de overheid bleef achterwege, maar het Rijkscollege ondernam wel stappen om de verschillende particuliere initiatieven te coördineren. Op 20 januari 1939 werd besloten om de verschillende organisaties die werkzaam waren op het gebied van de lichamelijke opvoeding, in één federatie samen te brengen.⁹³ Tijdens de algemene ledenvergadering van 1 april 1939 was de oprichting van deze federatie nog in volle gang en kon voorzitter Schimmelpennick van der Oye de bij het NOC aangesloten bonden hierover inlichten. De bedoeling van dit instituut was:

‘om alle lichamen, bij voorkeur de centrale lichamen, die zich op het terrein der lichamelijke opvoeding bewegen samen te brengen – te coördineren – om met

⁹¹ A. Swijtink, *In de pas. Sport en lichamelijke opvoeding in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Haarlem 1992), 36-37

⁹² Swijtink, *In de pas*, 36-37.

⁹³ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 180, jaarverslag 1938-1939.

erkenning van het bestaande en met gebruikmaking daarvan verbetering over het gehele land te brengen. In deze Stichting zullen instellingen bijeen worden gebracht van allerlei richting en gezindte.’⁹⁴

De voorzitter vroeg de bonden hun goedkeuring omdat het NOC in zijn ogen niet achter mocht blijven en stelde daarbij dat ‘indien deze tijd ons één les leert, dan is het wel, dat de inwendige eenheid betracht moet worden’.⁹⁵ Deze Stichting stelde zichzelf bij haar oprichting de geestelijke en lichamelijke verheffing van het Nederlandse volk ten doel.⁹⁶ Op 11 oktober 1939 was de oprichting van de Nederlandse Stichting ter bevordering der Lichamelijke Opvoeding (NSLO) een feit.

Nadat de NSLO definitief was opgericht, was het NOC in eerste instantie zeer positief. Het Comité zag in deze nieuwe stichting een hoopvol teken omdat vele verschillende organisaties bij deze oprichting betrokken waren. ‘Ook van Christenlijke zijde werd de roep om lichamelijke opvoeding sterker’, en dat stemde het NOC voorlopig tevreden.⁹⁷

In tegenstelling tot het Rijk, dat via het Rijkscollege een enkel initiatief ondernam, kreeg de krijgsmacht in deze jaren wel meer oog voor de lichamelijke opvoeding. Het hoge aantal voor de dienstplicht ongeschikte jongemannen maakte dat de landmacht net als in 1914 een sectie Ontwikkeling en Ontspanning oprichtte. Dit keer voegde de Generale Staf ook een afdeling Sport toe aan O. en O. onder leiding van kapitein J.D.S. Paters. Deze noemde het ‘verbijsterend’ hoe de lichamelijke opvoeding in ons land op de achtergrond was geraakt.⁹⁸ Voor de leiding van de afdeling Sport benaderde de Generale Staf in 1939 NOC-bestuurslid Karel Lotsy en op 28 september 1939 werd deze officieel benoemd tot reservekapitein voor speciale diensten.

Karel Lotsy werd in deze periode een belangrijk figuur in de Nederlandse sportwereld en als bestuurslid van de Nederlandse voetbalbond en keuzeheer (bondscoach) van het Nederlands voetbalelftal verwierf Karel Lotsy in de jaren 1930 grote naamsbekendheid. Via de (K)NVB kwam hij in het midden van de jaren 1920 binnen de NOC-organisatie en werd uiteindelijk in 1930 bestuurslid. Daarnaast had

⁹⁴ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 64, 1 april 1939.

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ Swijtink, *In de pas*, 80.

⁹⁷ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 180, jaarverslag 1938-1939.

⁹⁸ Van Kolfschooten, *De Dortse magiër*, 126-127.

hij verscheidende belangrijke functies binnen het NOC. Hij was onder andere lid van het organisatiecomité voor het voetbaltoernooi van de Olympische Spelen 1928 te Amsterdam, Chef de mission bij de Olympische Spelen van 1936 te Berlijn en organisator van de jaarlijkse Nederlandse Olympische Dag vanaf 1932. Verder was hij lid van de internationale voetbalbond de FIFA en gold dus als een zeer gezaghebbend sportbestuurder. Zijn benoeming tot leider van de afdeling sport binnen de landmacht werd dan ook als een logische keuze beschouwd.⁹⁹

Via Karel Lotsy was het NOC perfect in staat om naast de Nederlandse sportwereld ook toezicht en controle te houden op de sport binnen de Nederlandse krijgsmacht. Na een rondgang van een kleine maand door Nederland deed Lotsy op 25 november 1939 tijdens de NOC-bestuursvergadering verslag van zijn bevindingen. Naast verbetering van de sportieve faciliteiten bestond er bij de krijgsmacht een grote behoefte aan militaire vaardigheidsproeven. De officieren en soldaten konden via deze proeven aantonen over een goede conditie te beschikken. De bestaande NOC-proeven waren echter te zwaar en die van de HLO werden te licht bevonden. Er moesten nieuwe proeven komen en daarbij verwees Lotsy naar de ‘militaire-vaardigheidsproeven die het NOC in 1914-1918 heeft uitgeschreven.’¹⁰⁰ Lotsy verzocht het NOC met spoed nieuwe proeven en examens voor de krijgsmacht te vervaardigen. De conditie van de militairen zou zodoende via het NOC worden verbeterd en zelf zou hij de propaganda voor zijn rekening nemen.

Terwijl Lotsy in hoog tempo door Nederland raasde om de verschillende legereenheden te bezoeken en daarnaast allerlei initiatieven ondernam om de sport onder de militairen te verbeteren, bleef het NOC de onderlinge contacten met de aangesloten bonden onderhouden. De steun die zij aan de NSLO verleende, leidde weliswaar tot interne eenheid, maar naar buiten toe diende de verschillende sportbonden ook eenheid te betrachten. De bestuursvergadering van 5 maart 1940 stond geheel in dit teken. De secretaris-generaal van het ministerie van Buitenlandse Zaken had wederom een belangrijk onderhoud met NOC-voorzitter Schimmelpennick van der Oye gehad. Via hem werden de bonden door het Rijk verzocht om geen contact meer te onderhouden met de oorlogvoerende landen.¹⁰¹ Nederland wenste net als bij de oorlog van 1914-1918 neutraal te blijven en wilde geen van de strijdende

⁹⁹ Van Kolfschooten, *De Dortse magiër*, 126-127.

¹⁰⁰ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 64, 25 november 1939.

¹⁰¹ Ibidem, 5 maart 1940.

partijen voor de voeten lopen. Officiële en semi-officiële wedstrijden tegen buitenlandse teams werden dan ook streng afgeraden en via het NOC diende er zodoende één lijn getrokken te worden. Tegen particulier georganiseerde wedstrijden, die veelvuldig in de grensgebieden plaats vonden, bestond geen bezwaar.

Toen op 10 mei 1940 het Duitse leger de Nederlandse grens overstak kwam de sportwereld tijdelijk tot stilstand. Nederland werd in vijf dagen onder de voet gelopen en niemand wist hoe het verder moest na de capitulatie. Bij velen leefde de overtuiging dat het gewone leven zo snel mogelijk weer moest worden opgepakt. Het tijdschrift *Sport in Beeld/Revue der Sporten* verscheen voor het eerst weer op 21 mei 1940. Het emotionele redactioneel commentaar op de voorpagina luidde:

‘Na de gebeurtenissen welke ons volk en land tot in de diepste nerven hebben geschokt, is het zaak dat het leven zo spoedig mogelijk zijn rechten herneemt. (...) Het particuliere en het zakelijke leven zal zich dienen te herstellen. En ook aan de sport moet weer een zo ruim mogelijke plaats worden gegeven. (...) De sport is te allen tijde een onvervangbaar medicijn gebleken.’¹⁰²

Ook het NOC-bestuur was eenzelfde mening toebedeeld. Op 23 mei 1940 stuurde het NOC een brief aan alle aangesloten bonden waarin het NOC opriep om ‘de gewone werkzaamheden weder op te nemen.’¹⁰³ Daarnaast gaf het NOC nadrukkelijk te kennen dat het Comité zijn rol als contactorgaan ter harte zou nemen: ‘Aangezien het voorts te voorzien was, dat voor de bijzondere omstandigheden, bijzondere maatregelen zouden kunnen worden uitgevaardigd, bood het bestuur in de genoemde circulaire tevens aan om in de voorkomende gevallen zooveel mogelijk van voorlichting te dienen.’¹⁰⁴ Zaken waar het NOC zijn hulp aanbood waren bijvoorbeeld de extra kosten voor de verduistering van sportterreinen, bemiddeling bij de verschillende beperkende bepalingen ten aanzien van het verkeer en bij sportwedstrijden die door de lokale overheden verboden werden. Dat deze bemiddeling succesvol waren bleek drie dagen later al. Op zondag 26 mei 1940 werd er op vele velden alweer gesport.

¹⁰² Citaat ontleend aan Van Kolfshoeten, *De Dortse magiër*, 135.

¹⁰³ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 180, jaarverslag 1939-1940.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

Na de capitulatie van mei 1940 waren veel Nederlanders ervan overtuigd dat de Duitse overwinning definitief was. Deze nieuwe situatie had als gevolg dat er politieke consequenties getrokken moesten worden. De in Nederland bestaande organisatorische verscheidenheid had haar bestaansrechten verloren en als gevolg van de bezetting diende Nederland te breken met allerlei, veelal op religieuze grondslag gebaseerde instellingen.¹⁰⁵ De heersende ‘hokjes- en schotjesgeest’ diende te worden vervangen. Het NOC probeerde hier een goede slag te slaan door actief betrokken te blijven bij de aanstaande ontwikkelingen.

De inwendige eenheid die het NOC voorstond, behoorde tot een van de twee mogelijkheden om de Nederlandse sportorganisatiestructuur te vervangen. De andere optie tot nationale saamhorigheid zou meer in de lijn van nationale eendracht komen te liggen. Bij de vorm van eendracht zouden de bestaande organisaties worden gebundeld en samenkomen in federale verbanden om zo de invloed van de bezetter en de NSB buiten de deur te houden. De voorstanders van nationale eenheid wilde via een overkoepelende eenheidsorganisatie met Nederlandse signatuur de Duitse invloeden weren uit het maatschappelijke (sportieve) leven.¹⁰⁶ Zoals hiervoor gesteld genoot de optie van eenheid bij het NOC de voorkeur.

De betrokkenheid van de overheid bij de sport was zoals gezegd nooit groot geweest, maar het waren voornamelijk de hoge ambtenaren die aanzet gaven tot het oprichten van organisaties van nationale eenheid. Met de Nederlandse regering in ballingschap namen zij het initiatief tot stichting van eenheidsorganisaties. De secretaris-generaal van het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, prof. G.A. van Poelje, tevens voorzitter van de HLO, was degene die de eenwording in de particuliere sport had geïnitieerd.¹⁰⁷ Door zijn toedoen kwamen al eerder de Nederlandse onderwijzers en de kunstenaars tot een overkoepelend samenwerkingsverband.

Van Poelje wilde de Nederlandse sportwereld dichter bij elkaar brengen en komen tot nationale eenheid.¹⁰⁸ Eenheid was in zijn optiek niet alleen uit ‘nationaal’ oogpunt noodzakelijk. Indien de sport niet tot eenheid zou komen, was de kans aanwezig ‘dat een organisatie van andere zijde zal plaatsvinden, waarbij met principes

¹⁰⁵ Swijtink, *In de pas*, 79.

¹⁰⁶ Ibidem.

¹⁰⁷ Ibidem.

¹⁰⁸ Ibidem, 80.

in het geheel geen rekening gehouden wordt.’¹⁰⁹ Op initiatief van Van Poelje kwamen op 3 juni 1940 vertegenwoordigers van het Rijkscollege voor de Lichamelijke Opvoeding, de NSLO en verschillende Christelijke en Katholieke sportorganisaties bijeen. Besloten werd om allereerst de vertegenwoordigers van de verschillende voetbalbonden bijeen te brengen. Wanneer de toonaangevende voetbalsport tot een fusie van bonden zou komen, zouden wellicht de andere sporten sneller over stag gaan, zo was de gedachte.¹¹⁰

Opmerkelijk was dat Van Poelje de NSLO belastte met deze opdracht en zodoende het Nederlands Olympische Comité buitenspel zette. Als voorzitter van de HLO had prof. Van Poelje geen goede ervaring met het Nederland Olympische Comité en binnen de NSLO waren alle zuilen van de Nederlandse samenleving vertegenwoordigd. Volgens NSLO-voorzitter mr. J.J.P.C. van Kuyk (in het dagelijks leven burgemeester van Veenendaal) was de achterliggende gedachte om het NOC buiten te sluiten dat het NOC slechts een bepaalde (Olympische) richting vertegenwoordigde. André Swijtink stelde als gevolg hiervan dat het NOC nadien geen rol van betekenis gespeeld had en feitelijk op non-actief gestaan had tijdens de Tweede Wereldoorlog.¹¹¹ Toch is dit niet het hele verhaal. Swijtink had bij zijn onderzoek naar de sport en de lichamelijke opvoeding in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog geen toegang tot het NOC-archief. Na bestudering van het NOC-archief komt namelijk een ander beeld naar voren dan door Swijtink wordt geschetst. Het NOC had wel degelijk invloed uitgeoefend op het unificatieproces in de Nederlandse sport, of in ieder geval niet lijdzaam toegekeken en was weliswaar op non-actief gezet, maar had tijdens de Tweede Wereldoorlog nog steeds een grote invloed, zij het indirect en achter de schermen.

Het NOC-bestuur was allerm minst blij met de opdracht van Van Poelje aan de NSLO. Op de NOC-bestuursvergadering van 16 augustus 1940 werd NSLO-voorzitter Van Kuyk ter verantwoording geroepen. Onder leiding van Schimmelpenninck van der Oye werd het vuur aan de schenen van Van Kuyk gelegd. Het NOC wilde in eerste instantie weten of de nieuwe eenheidsorganisaties verplicht werden om zich bij de NSLO aan te sluiten of dat aansluiting een vrije keuze was. Van Kuyk antwoordde:

¹⁰⁹ Citaat ontleend aan Swijtink, *In de pas*, 80.

¹¹⁰ Van Kolfschooten, *De Dortse magiër*, 139.

¹¹¹ Swijtink, *In de pas*, 80.

‘...dat men bij de oprichting van de Stichting heeft willen komen tot overkoepeling van alle bestaande bonden en verenigingen. Door het bijeenbrengen van de toporganisaties, had men vrijwel alles automatisch bij elkaar gebracht. Door de fusie echter, houden de oude bonden op te bestaan. Worden deze dus geen lid van een der toporganisaties, dan raken zij daardoor uit het verband. Vandaar dat aansluiting bij de (N)SLO verplicht wordt gesteld; dit kan echter ook geschieden via het NOC. De nieuwe organisaties zijn daarin geheel vrij. De bedoeling is, dat slechts voldaan wordt aan de idee, dat alles in de Stichting vereenigd wordt.’¹¹²

NOC-secretaris Van Rossem wees daarnaast als reactie op de statuten van de NSLO en die van het NOC. Het NOC was er voor de sportbeoefening, terwijl de NSLO de lichamelijke opvoeding als aandachtsgebied had. Het NOC was destijds tot de Stichting toegetreten omdat het Comité wilde bijdragen aan de verbetering van de lichamelijke opvoeding in Nederland. Ook toen het Rijk geen aandacht had voor sport op scholen stond het NOC hiervoor op de bres en mede door het NOC was de NSLO dan ook tot stand gekomen. De NSLO diende zich te richten op zijn primaire taak de lichamelijke opvoeding en volgens Van Rossem moest de Stichting ‘dan ook niet in relatie treden met de sportbonden.’¹¹³

Als reactie op deze beleidsmatige aanval stelde Van Kuyk dat de nieuw te vormen organisaties zelf mochten beslissen of ze zich bij de NSLO of bij het NOC zouden aansluiten. De aanwezige (K)NVB-bestuurder, en tevens NOC-bestuurder, Karel Lotsy stelde echter dat dit destijds bij de fusiebesprekingen tussen de verschillende voetbalbonden niet op die wijze was gezegd. De voetbalbond was zodoende verkeerd voorgelicht en dit had weer gevolgen voor de unificatie bij andere sporten.

De kritiek op het werk van Van Kuyk was hiermee nog niet afgelopen. Het NOC stelde met name de functie en de positie van de NSLO ter discussie. NOC-voorzitter Schimmelpenninck van der Oye vatte de kritiek als volgt samen:

‘...dat indien de nieuwe organisaties dus vrij zijn zich aan te sluiten bij het NOC of bij de Stichting, men een chaotische toestand zal krijgen; sommige sporten zijn of worden geünificeerd, sommige waren het al, b.v. hockey en schermen. De Bonden,

¹¹² NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 64, 16 augustus 1940.

¹¹³ Ibidem.

die in hun oorspronkelijke vorm blijven, zullen wel lid blijven van het NOC, andere zullen lid van het NOC worden, maar weer andere zullen lid van de Stichting worden. Het gevolg zal daarvan zijn, dat de toestand zoals deze was voordat het NOC ontstond, zal, terugkeren. Het NOC heeft jarenlang gewerkt om de Bonden bijeen te krijgen; het NOC is gegroeid, de Bonden voelen daarin steun.’¹¹⁴

Deze ongewenste situatie zou al het goede werk van het NOC te niet doen en werd door het NOC-bestuur gezien als een aanval op hun positie. De eenmaal gefuseerde bonden zouden zich immers moeten aansluiten bij de NSLO, wat zou betekenen dat het NOC zijn lidbonden verloor. De NSLO-voorzitter stelde dat dit absoluut niet de bedoeling was geweest, maar (K)NVB (en NOC)-bestuurder Lotsy was ter ore gekomen dat er wel degelijk plannen waren om de positie van het NOC te verzwakken. Van Kuyk probeerde dit te weerleggen door te stellen dat hij hier niets van af wist en als dat het geval bleek te zijn, hij zich persoonlijk tegen zulke voorstellen zou gaan verzetten.¹¹⁵

De kous was hiermee voor Van Kuyk echter nog niet af. NOC-secretaris Van Rossem vroeg zich af waarom hij, toen deze van prof. Van Poelje en het Rijkscollege de opdracht had gekregen om de unificatie in de sport te bewerkstelligen, zich niet tot het NOC had gewend. Het NOC was immers het grootst bestaande sportorgaan in Nederland. Hier gaf Van Kuyk als argument dat het NOC ‘slechts een bepaalde richting vertegenwoordigde’. De suggestie dat het NOC louter de Olympische Spelen voor ogen had leidde tot verhitte reacties.¹¹⁶

Secretaris Van Rossem drong er bij Van Kuyk op aan of de Stichting in het vervolg geen stappen zou willen ondernemen die het NOC zouden kunnen duperen. De nieuw te vormen organisaties zouden zich bij het NOC moeten aansluiten en niet bij de NSLO. Van Kuyk kon en wilde hier geen toezegging over doen en zodoende kon het NOC niet anders concluderen dan dat de NSLO maar weinig blijk gaf van haar goede bedoelingen. Haar acties vormde een aanval op de positie en het aanzien van het Nederlands Olympisch Comité. De NSLO-voorzitter werd bedankt voor zijn aanwezigheid en de toelichtingen die hij had willen geven, maar de breuk tussen het

¹¹⁴ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 64, 16 augustus 1940.

¹¹⁵ Ibidem.

¹¹⁶ Ibidem.

NOC en de Nationale Stichting tot bevordering van de Lichamelijke Opvoeding was een feit.¹¹⁷

Na deze confrontatie met Van Kuyk gaf het NOC niet op en bereidde een reactie voor. In de daarop volgende periode kwam het NOC terug op de verhouding tussen het Comité en de Stichting. Het NOC-bestuur vond dat de handelswijze van de NSLO zeer schadelijk was voor het NOC, maar discussieerde over de wijze waarop zij zouden reageren. Uiteindelijk werd besloten dat de secretaris een brief zou sturen aan de NSLO waarin hij uiteen zou zetten dat bij de unificatie van de Nederlandse sport het NOC onmisbaar was. Het Comité was immers al jarenlang het aanspreekpunt voor de bonden en ook het internationale olympische contact verliep via het NOC. ‘Uit dien hoofde is het derhalve in het belang van de nieuwe bonden zich aan te sluiten bij het NOC.’¹¹⁸ De nieuwe eenheidsbonden zouden niet direct tot de NSLO moeten toetreden, maar via het NOC in de Stichting worden vertegenwoordigd. Schimmelpennick van der Oye en de zijnen speelden hiermee echter hoog spel. Wanneer de meerderheid van het NSLO-bestuur deze voorwaarden niet zouden accepteren, restte het NOC maar één optie: de Stichting verlaten. Deze mogelijkheid werd door het NOC-bestuur unaniem aanvaard.¹¹⁹

Tot een scheiding tussen het NOC en de NSLO is het echter niet gekomen. De tijdsomstandigheden en vooral de diplomatieke gaven van NOC-voorzitter Schimmelpennick van der Oye hadden de storm voorlopig doen gaan liggen. Net als bij de verboden voetbalwedstrijd tussen Nederland en Duitsland uit 1938 hadden zijn contacten bij de overheid de NOC-voorzitter geen windeieren gelegd. In een onderling overleg met de nieuwe secretaris-generaal van het ministerie van O.K. & W. mr. H.J. Reinink had Schimmelpenninck van der Oye de zaak besproken en de voorzitter had ‘den indruk bij den heer Reinink een willig oor gevonden te hebben.’ Weliswaar kon de nieuwe topambtenaar bij deze besprekingen op 12 en 17 september 1940 geen concrete toezeggingen doen, maar ‘er zou een weg gevonden kunnen worden om deze zaak te regelen.’¹²⁰ Het waren uiteindelijk de tijdsomstandigheden die dit meningsverschil in de kiem zou smoren. De steeds strakker wordende grip van de Duitse bezetter op de samenleving maakte dat andere aangelegenheden meer

¹¹⁷ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 64, 16 augustus 1940.

¹¹⁸ Ibidem, 22 augustus 1940.

¹¹⁹ Ibidem.

¹²⁰ Ibidem, 17 september 1940.

aandacht vergden. Het verbod op vergaderen maakte het samenkomen lastig, de bonden hadden financiële steun nodig voor de geleden oorlogsschade en er ontstonden problemen door inbeslagnames van velden en het plaatsen van kanonnen en voertuigen op sportterreinen. De twist tussen de NSLO en het NOC raakte zodoende op de achtergrond. Een algehele overkoepelende sportorganisatie kwam voorlopig nog niet tot stand. Door zijn poot stijf te houden liet het NOC zich niet overvleugelen en stelde voorlopig zijn positie veilig.

Naarmate de bezetting voortduurde nam de officiële invloed van zowel de NSLO als het NOC als organisatorisch orgaan sterk af. Achter de schermen bleef het Nederlands Olympisch Comité echter wel degelijk invloed uitoefenen. Eind september ging NOC-voorzitter Schimmelpenninck van der Oye voor een derde keer naar Den Haag om te overleggen met Reinink. Dit keer was Karel Lotsy ook van de partij. Onderwerp van gesprek was de wenselijkheid van het aanstellen van een algemeen ‘sportleider’ in Nederland. De bronnen bieden geen duidelijkheid over wie het initiatief tot deze bespreking genomen had, maar op 16 augustus 1940 was een dergelijk voorstel reeds besproken in de bestuursvergadering van het NOC. KNAU en boksbondvoorzitter G.E. v.d. Werf jr. stelde toen voor om Karel Lotsy bij de ‘betreffende instanties’ voor te dragen voor een benoeming tot algemeen sportleider. Het NOC-bestuur en Lotsy achtte de tijd echter nog niet rijp voor zo’n functie, maar ‘iets anders zou het zijn, indien het NOC-bestuur ter bevordering van een vlotten gang van zaken aan een van zijn leden een bepaalde, minder omvattende, taak zou opdragen.’¹²¹ Bij de bespreking met Reinink van eind september 1940 waren Schimmelpenninck van der Oye en Lotsy intussen tot het inzicht gekomen dat een dergelijke benoeming onder de huidige omstandigheden erg nuttig kon zijn. Een sportleider met NOC achtergrond zou de bevoegdheden van de NSLO naar zich toe kunnen trekken en zodoende de invloed van het NOC kunnen vergroten.¹²² Daarnaast zou het Comité als geheel zijn handen schoon houden met het oog op een eventuele Duitse nederlaag. Zodoende zou het NOC de oorlog relatief ongeschonden kunnen overleven.

De noodzaak van een sportleider werd onderstreept, maar de invulling van deze functie diende op discrete wijze te geschieden. De NOC-bestuurders manoeuvreerden achter de schermen. Na de bespreking van eind september 1940

¹²¹ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 64, 16 augustus 1940.

¹²² Van Kolfschooten, *De Dordtse magiër*, 142.

schreef Lotsy aan Reinink ‘dat een benoeming als door ons besproken, wel zéér gewenst is’. Ook Schimmelpenninck van der Oye was eenzelfde mening toebedeeld. Hij ging echter nog een stapje verder. Lotsy meldde in die brief namelijk dat de NOC-voorzitter het om ‘tactische redenen’ beter achtte om bij een eventuele benoeming van Lotsy tot sportleider niet te verwijzen naar Lotsy’s bestuurslidmaatschap van het NOC. Lotsy vervolgde zijn brief met een opsomming van vele andere nationale en internationale sportbestuursfuncties die Reinink naar hartenlust kon vermelden.¹²³ De motivatie van deze ‘tactische redenen’ is in de bronnen niet te achterhalen, maar het is hoogst waarschijnlijk dat Schimmelpenninck van der Oye het NOC de oorlog door wilde laten komen zonder zich met de bezetter te encaïlleren.

De beide NOC-bestuurders wilden met de benoeming van Lotsy de invloed van de NSLO nog verder inperken. Om te voorkomen dat de stichting in de toekomst lastig zou gaan doen stelde Lotsy: ‘Waar het Rijkscollege en de Stichting uitsluitend het terrein der Lichamelijke Opvoeding bestrijken, behoeven zij mijns inziens in dezen geheel niet te adviseren.’¹²⁴ Lotsy stelde Reinink verder gerust door te stellen dat hij ‘alle heren’ van de NSLO kende en dat zij wisten dat hij een groot voorstander was van de lichamelijke opvoeding. Verder eindigde hij zijn schrijven met de opmerking dat hij de functie van sportadviseur ‘geheel belangeloos’ en dus zonder honorarium wilde vervullen.

De werkzaamheden van het NOC kwamen in deze periode zoals gezegd zo goed als stil te staan. Maar met Karel Lotsy hielden ze een vinger in de pap. Zijn benoeming was echter niet direct rond. Op 30 september 1940 liet Lotsy per brief aan Reinink weten dat hij per se wilde voorkomen dat hij ‘als een soort Sportführer’ zou worden aangeduid.¹²⁵ Zijn officiële titel werd: adviseur voor sportaangelegenheden aan het Departement van Onderwijs, Wetenschap en Cultuurbescherming. Een paar dagen later werd Lotsy door Reinink aan zijn Duitse meerdere aangeprezen. Het zou volgens Lotsy ‘wel zeer aangenaam’ zijn als deze *Generalkommissar zur besonderen Verwendung* F. Schmidt hem spoedig zou benoemen. Sommige burgemeesters lieten geen wedstrijden meer spelen omdat er van de Duitsers geen vreemde burgers in hun gemeenten mochten komen. Eenmaal aangesteld zou Lotsy zulke problemen direct

¹²³ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 270, Brief K.J.J. Lotsy aan H.J. Reinink, 27 september 1940.

¹²⁴ Ibidem.

¹²⁵ Ibidem, Brief K.J.J. Lotsy aan H.J. Reinink, 30 september 1940.

kunnen oplossen zonder de Duitsers daarmee lastig te vallen. Verder ‘maakte ook het ‘s avonds later dan het aangegeven uur thuiskomen van voetbalploegen, de benzinedistributie voor clubs enz. het wekelijks nodig dat ik hier en daar besprekingen voer, die zo veel gemakkelijker tot een goed einde gebracht kunnen worden als ik mij anders dan slechts als “bestuurslid NVB” kan aandienen.’¹²⁶ Karel Lotsy kon niet wachten om te beginnen.

Dat de ideeën en ambities van het NOC juist via Karel Lotsy vertolkt werden, bleek direct na zijn aanstelling als sportadviseur op 10 oktober 1940. De Duitsers zagen graag dat hij de Nederlandse sportwereld op een Duitse leest zou gaan schoeien, maar Lotsy had het departement om twee maanden de tijd gevraagd ‘om in meer Nederlandse geest een organisatie tot stand te brengen, waarbij de verschillende sportbonden (één bond per tak van sport) onder het NOC zouden worden gebracht’.¹²⁷ Dit was de laatste keer dat de naam van het Nederlands Olympische Comité zo nadrukkelijk werd genoemd. Vanaf dit moment leidde het NOC feitelijk een slapend bestaan. Maar anders dan Swijtink suggereert bleef het Comité via Karel Lotsy op de hoogte en contact houden met de belangrijke personen uit de sportwereld.

De rol en de invloed van de NSLO was met de benoeming van Karel Lotsy daarentegen definitief ten einde gekomen. Tijdens hun laatste vergadering van november 1940 stelde de Stichting dat de Duitse bezetter vanaf dat moment de unificatie-pogingen in Nederland stimuleerde. De initiatieven van de NSLO waren ‘nationaal-pedagogisch’ van aard geweest, terwijl de pogingen van sportadviseur Lotsy een politieke tendens hadden gekregen.¹²⁸ André Swijtink stelt, als gevolg van deze opvatting, dat de bezetter zich ging richten op de ‘sanering’ van de Nederlandse sport. Via Lotsy en de eenheidsbonden kon een beter toezicht gehouden worden op de Nederlandse sport en bovendien zou dit een eerste stap geweest zijn op weg naar volledig gelijkgeschakelde sportbonden.¹²⁹ Hij beschrijft Lotsy louter als een instrument van de Duitse bezetter terwijl zij juist het Nederlandse sportleven op een zo groot mogelijke schaal wilden voortzetten. Daarnaast was het uitgangspunt van de Duitse bezetter een variatie op het aloude ‘brood en spelen’-adagium: bevredig de primaire behoeften van het volk en het is tevreden (*‘Wer Sport treibt, sündigt*

¹²⁶ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 270, Brieven van K.J.J. Lotsy aan H.J. Reinink, 3 en 9 oktober 1940.

¹²⁷ Citaat ontleent aan Van Kolfschooten, *De Dordtse magiër*, 143.

¹²⁸ Swijtink, *In de pas*, 82-83.

¹²⁹ Ibidem.

nicht').¹³⁰ De bezetter bleef zich in tegenstelling tot de politiek die in andere sectoren van de Nederlandse samenleving naar verloop van tijd gevoerd werd, relatief terughoudend opstellen tegenover de Nederlandse sport. In beginsel achtten zij de Nederlandse wel geschikt voor de op nationaalsocialistische grondslag gebaseerde sport en lichamelijke opvoeding. De invloed van het kapitalisme en de protestants-christelijke en rooms-katholieke kerken was echter nog te sterk om dit vanaf meet af aan door te voeren. Pas wanneer sportleraren werden opgeleid die de nationaalsocialistische beginselen waren toegedaan, kon deze invloed worden tegengegaan. Zodra de oorlog voorbij was zouden hiervoor verschillende initiatieven genomen gaan worden. Hoewel dit niet met zoveel woorden werd aangegeven, zouden pogingen om de sportwereld voor het nationaalsocialisme te winnen pas na een Duitse overwinning gedaan worden.¹³¹

Via het NOC-archief weten we echter dat het initiatief voor een sportadviseur vanuit de Nederlandse bonden kwam en dat Karel Lotsy de ideeën en ambities van het NOC probeerde te verwezenlijken. De praktische bevoegdheden van de Karel Lotsy, alsmede de bedoelingen van de Duitse overheersers waren simpelweg niet gericht op het direct doorvoeren van nationaalsocialistische idealen in de Nederlandse sport en lichamelijke opvoeding. Met Lotsy hield het NOC enige controle op de sport organisatorische ontwikkelingen zonder dat het Comité direct met de Duitse bezetter in aanraking kwam.

De internationale gebeurtenissen maakten echter dat de Duitsers een andere koers gingen varen. De functie van Lotsy als adviseur voor sportaangelegenheden werd na verloop van tijd door de Duitsers omgevormd tot een 'College van Gevolmachtigden voor het sportwezen' dat de secretaris-generaal zou moeten bijstaan. Lotsy bleef echter slechts kort in functie, want in september 1941 nam hij ontslag uit dit College. Met de andere twee leden van het College ontbrak de bezetter het nodige overzicht in de Nederlandse sportwereld om daadwerkelijk enige invloed te kunnen uitoefenen. De NSB'er en collegelid Jan de Valk overleed daarnaast al vrij snel als gevolg van een auto-ongeluk in november 1941. De SS'er a Stuling zou tot mei '45 het enige lid van dit College blijven dat, met uitzondering van de periode-Lotsy, feitelijk weinig invloed heeft kunnen uitoefenen.¹³² De pogingen van de Duitse

¹³⁰ Swijtink, *In de pas*, 87-88.

¹³¹ Ibidem, 88-89.

¹³² Ibidem, 95 en 113-114.

overheerser om de Nederlandse sportwereld te hervormen bloedde zodoende in de latere oorlogsjaren dood.

4. Zuivering en overkoepeling: het NOC na de Tweede Wereldoorlog

De laatste oorlogsjaren stond het NOC aan de zijlijn van het Nederlandse sportwezen. Met de bevrijding van mei 1945 kwam de wederopbouw Nederlandse maatschappelijke structuren weer aan bod. De verschillende semi-Duitse (sportieve) instellingen hadden de laatste jaren van de oorlog maar weinig kunnen bereiken en het gat dat zij hadden achter gelaten diende gevuld te worden. Deze nieuwe situatie bood een uitstekende kans aan het NOC om zijn ambities en doelstellingen te verwezenlijken. In deze broze ‘nieuwe’ maatschappij wilde het NOC daadkrachtig handelen en duidelijk te maken dat er maar één instantie was die het voortouw binnen de sportwereld diende te nemen: het NOC. De wijze waarop het NOC uit de oorlog kwam en hoe het Comité uiteindelijk het overkoepelende sportorgaan werd in Nederland, staat centraal in dit hoofdstuk. Na de zuivering van een aantal beleidsbepalers zullen de initiatieven en uitwerking van dit overkoepelende ideaal beschreven worden.

Na de capitulatie van de Duitse bezetter moest de orde van het Nederlandse gezag worden hersteld. Hiertoe dienden de verkeerde elementen uit de Nederlandse samenleving te worden verwijderd. Deze ‘foute’ Nederlanders – of ‘politieke delinquenten’ zoals ze na de oorlog werden aangeduid – zouden hun gerechte straf niet mogen ontlopen.¹³³ Binnen de sportwereld gold dezelfde opvatting. Voordat de nieuwe orde kon worden gecreëerd moesten de collaborerende bestuurders uit de maatschappij gezuiverd worden en zodoende werden ook verschillende bestuurders uit de sportwereld onder de loep genomen. In het jaarverslag 1945 reageerde het NOC enigszins verbaasd op deze ontwikkeling: ‘Het bestuur moet het betreuren, dat het NOC als het hoogste sportcollege in den lande bij de actie tot zuivering niet betrokken werd’.¹³⁴ Over een mogelijk onderzoek naar de NOC-leden werd daarentegen met geen woord gerept.

Karel Lotsy kwam tegen het einde van de oorlog op de arrestatielijst van de Binnenlandse Strijdkrachten terecht. Als sportadviseur en lid van het College van

¹³³ Swijtink, *In de pas*, 300.

¹³⁴ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 180, jaarverslag 1945.

Gevolmachtigden voor het sportwezen had hij de nodige contacten met de Duitsers onderhouden en hiervoor diende hij verantwoording af te leggen. Via zijn kennissenkring wist hij echter de arrestatie te ontspringen.¹³⁵ Een kleine maand later werd de aanval op zijn persoon opnieuw geopend. Het Militaire Gezag ontving op 10 juli 1945 een zeer belastende brief:

‘Bij de zuivering van de sport speelt tot aller verbazing een rol de collaborateur Karel Lotsy, gehoorzaam dienaar en dikke vriend van de Duitsers, voerde op hun verzoek de “eervolle opdracht” uit tot concentratie van de sport, lunchte met de vrienden en roerde zijn grote mond om hen te prijzen. [...] Deed walgelijk “dik” met de Duitsers en nu even “dik” met de Engelsen. Is de eerste die bij de zuivering van de sport moet verdwijnen als vrijwillig medewerker van de Duitsers, profiteur (ook in zijn particuliere taken) en collaborateur. Bevrijd de sport van dezen onbetrouwbare intrigant!’¹³⁶

De aanklacht werd wel onderzocht, maar niet afgehandeld aangezien het een anonieme klacht betrof.

De positie van Karel Lotsy lag weliswaar onder vuur, maar dat was voor hem geen aanleiding om zijn werk en inzet voor de Nederlandse sportwereld te staken. Terwijl de bovengenoemde aanklacht bij het Militaire Gezag in behandeling was (waarschijnlijk was Lotsy niet op de hoogte van de aanklacht) ondernam hij actie om de Nederlandse sport weer op poten te krijgen. In juni 1945 had hij een vergadering uitgeschreven met de voorzitters van de verschillende sportbonden om te overleggen over de zuivering en de eenheid in de sport. De sportbonden verzochten Lotsy om een commissie in te richten die het vooronderzoek moest verrichten om te komen tot een overkoepelend instituut dat alle sportbonden zou omvatten, met als taak vraagstukken zoals het professionalisme, de medische sportkeuring en het jeugdbeleid.¹³⁷ Lotsy aanvaardde deze taak mits hij drie van zijn vertrouwelingen in de commissie mocht opnemen. De verzetsstrijders Sabel en Tromp (beiden afkomstig uit de sportwereld) en dr. J. Miedema van het ministerie van OK&W namen naast Lotsy zitting in deze commissie.¹³⁸

¹³⁵ Van Kolfschooten, *De Dortse magiër*, 194-195.

¹³⁶ Citaat ontleend aan Van Kolfschooten, *De Dortse magiër*, 197.

¹³⁷ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 64, 26 juli 1945.

¹³⁸ Van Kolfschooten, *De Dortse magiër*, 199.

Het inmiddels ontwaakte NOC was allerminst blij met deze actie van Lotsy. Op de eerste naoorlogse NOC-vergadering noemde de waarnemend voorzitter het ‘onjuist’ dat Lotsy het NOC gepasseerd had. Als antwoord stelde Lotsy dat de sportbonden zich in de afgelopen oorlogsjaren tot hem hadden gewend met vragen omdat hij meer wist dan anderen en vanwege zijn vele relaties. Verder zouden de bonden in de oorlog te weinig steun van het NOC hebben gekregen en zij beschouwde het NOC daarom niet als een ‘leidend lichaam’.¹³⁹

Deze kritiek leidde bij het NOC tot scheve ogen. Officieel was het NOC slapende tijdens de oorlog, maar waar de bestuursleden konden, hielpen zij de verschillende sportbonden als er problemen waren. Naast hulp bij de geleden oorlogsschade verschaftte het NOC veel medewerking aan het Rode Kruis en aan de krijgsgevangenen. Door het slapende bestaan kon hier weliswaar geen NOC-etiket aan gegeven worden, maar stellen dat het NOC geen steun verleende was in de ogen van de vergadering een verkeerde opvatting. Zeker als NOC-bestuurder had Lotsy na de oorlog vanuit het Comité moeten handelen.¹⁴⁰

Niet alleen het uitschrijven van de betreffende vergadering had via het NOC moeten verlopen, ook het initiatief voor het vormen van een overkoepelingsorgaan had door het NOC geïnitieerd moeten worden. Ook hier was Lotsy aan het NOC voorbij gegaan. De waarnemend voorzitter kon niet anders dan concluderen dat Lotsy doelbewust het NOC ‘er buiten gehouden heeft’ en op eigen houtje had gehandeld.¹⁴¹ De Lotsy *onemansshow* werd hem niet in dank afgenomen. Als reactie op dit verwijt stelde Lotsy dat het NOC zich de afgelopen jaren op de achtergrond had gehouden, ‘een gedragslijn, welke de overleden voorzitter van het NOC voorstond’. NOC-voorzitter Schimmelpennick van der Oye was in het voorjaar van 1943 na een lang ziekbed overleden en Lotsy zou het nooit eens zijn geweest met zijn manier van handelen. Hij achtte het niet juist dat de bonden in die zware tijd aan hun lot waren overgelaten. Als gevolg hiervan kwamen de bonden bij hem terecht en vandaar dat hij buiten het NOC om had gehandeld. Het eigen beleid van het Comité was in de ogen van Lotsy verantwoordelijk voor de moeilijke situatie van net na de bevrijding.¹⁴² In

¹³⁹ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 64, 26 juli 1945.

¹⁴⁰ Ibidem.

¹⁴¹ Ibidem.

¹⁴² Ibidem.

het eerste jaarverslag van na de oorlog verdedigde het NOC zijn terughoudende rol ten tijde van de oorlog. Secretaris Van Rossem stelde:

‘Het NOC heeft zich ook in de onderwerprijke jaren veel afzijdig gehouden en zijn activiteiten in hoofdzaak beperkt tot de instandhouding van de organisatie der vaardigheidsproeven. Het behoeft geen vermelding, dat bij het bepalen van dit standpunt het NOC zich heeft laten leiden door wat het beschouwde als vaderlandsch belang, een standpunt dat door wijlen den voorzitter reeds uitgestippeld en ook na diens verscheiden gevolgd. Wellicht zou bij onderhandelen in bepaalde gevallen meer bereikt zijn, doch eenmaal tot die gedragslijn overgegaan, zou zulks in andere gevallen waarschijnlijk veel meer schade hebben berokkend, niet in het minst aan het NOC zelve. Thans is dit lichaam ongeschonden uit den oorlog gekomen.’¹⁴³

Binnen het NOC bestond weliswaar de nodige opschudding over Lotsy’s handelen, maar hij genoot nog voldoende steun bij zijn medebestuurders. Velen van hen zagen geen ‘terzijdezetting’ van het NOC door Lotsy en daarnaast had hij tijdens de bezettingsjaren het NOC goed vertegenwoordigd. Besloten werd dat Lotsy de vervolgstappen eerst met het NOC zou bespreken en pas daarna naar de aangesloten bonden zou sturen. Ook werd besloten vaart te maken met het aanstellen van een nieuwe voorzitter. Het NOC was echter in een ‘onaangename positie geraakt’ en kon zodoende niet zwijgen. Het Comité moest in deze situatie actief een rol gaan spelen en met ‘frisch bloed in het bestuur zou dan in den nieuwen geest gewerkt kunnen worden.’¹⁴⁴

Wat de zaak echter nog gecompliceerder maakte was dat naast het onderlinge contact met de verschillende sportbonden over het vormen van een overkoepelingsorganisatie ook de zuivering van de sportwereld in deze periode ter sprake kwam. De door Lotsy ingerichte commissie kreeg namelijk als tweede taak de zuivering van de Nederlandse sportwereld voor te bereiden. De zuivering diende eerste te geschieden alvorens men kon overgaan tot het vormen van een overkoepelingsorganisatie. Het NOC-bestuur had graag gezien dat het Militaire Gezag eerst het NOC zou zuiveren en dat daarna via het Comité de rest van de Nederlandse sportwereld onder de loep zou worden genomen. Dankzij zijn goede contacten bij de

¹⁴³ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 180, jaarverslag 1945.

¹⁴⁴ Ibidem.

overheid en zijn functies van de afgelopen jaren was ook hier Karel Lotsy het aanspreekpunt voor het NOC-bestuur. Hij stelde echter dat de richtlijnen voor de zuivering van de sport door het Militaire Gezag bepaald zouden worden en dat de sportwereld hier weinig inspraak in zou hebben. De vergadering gaf Lotsy de opdracht mee, dat wanneer hij om advies gevraagd zou worden hij namens het NOC-bestuur zou spreken en niet wederom het Comité links zou laten liggen.¹⁴⁵

Geheel openheid van zaken gaf Lotsy hier echter niet. Weliswaar stelde hij dat de definitieve goedkeuring van de zuiveringscriteria door het ministerie van OK&W gegeven zouden moeten worden, maar hij liet na om te vertellen dat hij over deze materie reeds contact had gehad met secretaris-generaal Van Poelje. Uitgangspunt moest worden dat leden van de NSB, SS etcetera geen sportfuncties meer mochten vervullen in het ‘nieuwe’ Nederland. Bestuurders en sporters zouden echter niet zonder voorafgaand onderzoek geschorst mogen worden, aangezien met name in de sport ‘nog zoveel naijver bestaat, dat het bekladden niet van de lucht is.’¹⁴⁶ De vraag welke maatregelen genomen moesten worden tegen sportmensen die anderszins tekort waren geschoten, liet hij open. Lotsy noemde in dit verband: het spelen tegen Duitsers, het organiseren van wedstrijden tegen Duitsers en het aanvaarden van sportfuncties uit handen van de Duitsers.¹⁴⁷ Ongetwijfeld met het oog op zijn eigen functioneren stelde hij: ‘Veelal is mij reeds bij nader onderzoek gebleken dat de werkelijkheid geheel anders kan zijn dan de uiterlijke omstandigheden zouden kunnen doen denken.’¹⁴⁸

Onderwijsminister Van der Leeuw benoemde op 11 september 1945 de vijfkoppige Commissie voor de Zuivering van de Sport (CZS). Van de door Lotsy voorgestelde commissie had alleen A.W. Sabel zitting in de CZS. Lotsy zelf werd ‘voor de goede orde’ als onacceptabel aangeduid door de Grote Adviescommissie der Illegaliteit en dr. J. Miedema werd wegens ziekte vervangen door J. Ras, een andere ambtenaar van OK&W.¹⁴⁹ Ir. Th. P. Tromp werd niet eens benaderd. Door de uitsluiting van Lotsy speelde hij verder geen rol van betekenis meer in de CZS, maar door zijn contacten met het Militaire Gezag en het ministerie van OK&W had hij wel een onmiskenbare invloed uitgeoefend op de sportzuivering in Nederland.¹⁵⁰

¹⁴⁵ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 64, 26 juli 1945.

¹⁴⁶ Swijtink, *In de pas*, 306.

¹⁴⁷ Ibidem.

¹⁴⁸ Citaat ontleend aan Van Kolfschooten, *De Dortse magiër*, 201.

¹⁴⁹ Van Kolfschooten, *De Dortse magiër*, 202.

¹⁵⁰ Swijtink, *In de pas*, 306.

Het werk van de Commissie voor de Zuivering van de Sport omvatte niet uit het beoordelen van burgemeester en andere landelijke bestuurders die ‘fout’ waren geweest. De Bijzondere Gerechtshoven en –tribunalen besloten hierover. De CZS hield zich voornamelijk bezig met de sportbestuurders die in hun functie ‘fouten’ hadden gemaakt.¹⁵¹ De rol van Karel Lotsy en de unificatiepogingen van de verschillende sportbonden werden dan ook door de CZS onder de loep genomen. De aanzet voor het onderzoek naar Karel Lotsy was afkomstig van de gymnastiekbonden. Zij namen het Lotsy vooral kwalijk dat hij tijdens het unificatieproces mede verantwoordelijk was geweest voor de verplichte samensmelting, die in hun ogen zeer schadelijk zou zijn geweest voor de gymnastiekbeoefening in Nederland.¹⁵² Het kan niet anders dat Lotsy zich bewust was van zijn positie, want op 28 september vroeg hij de CZS om hem te horen: ‘...stel ik er persoonlijk prijs op, om voor uw commissie te verschijnen, teneinde gezuiverd te worden van mijns inziens onverdiende blaam.’¹⁵³ De zuiveringszaak van Lotsy nam vrij weinig tijd in beslag en de CZS oordeelde dat Lotsy, anders dan de gymnastiekbonden hem verweten, blijk gaf van goed Vaderlandschap. Bovendien uitte de Commissie waardering voor de wijze waarop Lotsy zich, in vaak moeilijke omstandigheden, gedurende de bezettingsjaren had weten te gedragen. Lotsy was gezuiverd en kon verder met zijn bestuurlijke functies in de sportwereld.¹⁵⁴

Met de zuivering van Lotsy achter de rug kon het NOC zich weer richten op de toekomst. Door het slapende bestaan van het Comité tijdens de bezetting waren de overige bestuursleden gevrijwaard van onderzoek door de CZS. Alleen NOC-bestuurslid en tijdens de oorlog gijzelaar te Sint-Michelsgestel Jhr. L.J. Quarles van Ufford werd als hockeybondbestuurder door de CZS onderzocht en vrijgesproken. Het NOC ging daarna verder met het inrichten van het overkoepelingsorgaan welke besproken was in de eerste vergadering van na de bezetting. Het Comité nam dit initiatief van Lotsy over en zodoende ook de controle over het oprichtingsproces.

De statuten-commissie die de mogelijkheden om tot een overkoepelingsorganisatie te komen moest onderzoeken, bracht op 19 december 1945 verslag uit aan het NOC. De achterliggende beweegredenen en de mogelijke

¹⁵¹ Swijtink, *In de pas*, 310.

¹⁵² Ibidem, 315.

¹⁵³ Citaat ontleent aan Van Kolfschooten, *De Dortse magiër*, 203.

¹⁵⁴ Swijtink, *In de pas*, 316-317.

statutenwijzigingen waren de voornaamste uitkomsten van haar onderzoek. De voorlopige conclusie was dat de statuten-commissie het NOC wenste om te bouwen tot een verbond waarin alle bonden werden opgenomen en waarin een volledige autonomie van de bonden zou worden gegarandeerd. Het NOC-bestuur had hier de nodige bedenkingen bij. Dit verbond zou ongepaste dwang uitoefenen en zodoende tegenover organisaties komen te staan ‘welke niet in het minst zijn aangetast en die hun sporen hebben verdiend.’¹⁵⁵ Het NOC zou weliswaar meer voor de bonden moeten en kunnen betekenen, maar daarvoor waren statutenwijzigingen niet nodig. Er was voldoende ruimte binnen de wetten van het Comité om dit te bereiken. De bonden zouden simpelweg meer bevoegdheden moeten afstaan. Het bestuur was zich wel bewust dat het wijzigen van de statuten op het desbetreffende ogenblik een positief ‘psychologisch’ effect zouden hebben. ‘Men wil tegenwoordig iets nieuws.’¹⁵⁶

Nadat de bevindingen van de statuten-commissie door het NOC-bestuur waren behandeld, werden ze, zoals afgesproken, naar de aangesloten sportbonden gezonden. Deze kwamen op 9 februari 1946 samen en daar deed de commissie haar doelstellingen en achtergronden nogmaals uit de doeken. De wenselijkheid om te komen tot een overkoepelingsorganisatie zou al voor de oorlog bestaan hebben, maar een gebrek aan noodzaak maakte de oprichting destijds onmogelijk. Commissievoorzitter (en roeibondvoorzitter) Tromp deelde de vergadering mede dat hij al tijdens de oorlog contact had gehad met wijlen NOC-voorzitter Schimmelpenninck van der Oye:

‘De bonden die het meest van de ongezonde belangstelling der Duitsers te lijden hebben gehad, kregen het gevoel dat het een goed ding zou zijn geweest, wanneer er een organisatie had bestaan welke meer had kunnen doen dan het NOC. [...] Schimmelpenninck heeft zich toen met opzet verre gehouden van bemoeiingen in den geest van overkoepeling, waardoor het NOC meer leiding had kunnen geven.’¹⁵⁷

Volgens Tromp had wijlen de NOC-voorzitter hier weliswaar goede argumenten voor, maar gaf destijds te kennen dat het NOC meer voor de bonden had kunnen doen als het Comité als overkoepelingsorganisatie was opgetreden. Ook in vreedstijd kon zo’n

¹⁵⁵ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 64, 19 december 1945.

¹⁵⁶ Ibidem.

¹⁵⁷ Ibidem, 9 februari 1946

koepel vele goede diensten bewijzen. Tromp noemde onder andere het verwerpen tegen ‘overdreven overheidsbemoeiing’ en de kwesties rondom het sporten op zondagen, gemengd sporten en de sportkleding.

De angst voor ‘overdreven overheidsbemoeiing’ was direct na de oorlog een serieuze aangelegenheid. Bij de reorganisatie van het ministerie van Onderwijs ruimde minister Van der Leeuw een belangrijke plaats in voor sport en lichamelijke opvoeding. Hij voegde de verschillende afdelingen samen en vormde zodoende de Rijksdienst voor de Lichamelijke Opvoeding en Sport. Voor de overheid was een belangrijke stimulerende en coördinerende taak weggelegd en centralisatie was daarbij van groot belang.¹⁵⁸ Sport zou de kracht hebben om de medemens terug te brengen naar de ‘beproefde weg van Hollands fatsoen en Hollandse beschaving.’¹⁵⁹

De ambitie van de Rijksdienst was een nobel streven, maar haar bevoegdheden waren van invloed op de particuliere sport. Het uitschrijven van dwingende bepalingen zou het zelfstandige karakter van de sportbonden aantasten. Hoofd van de Rijksdienst dr. J. Miedema stelde de sportbonden gerust: de Rijksdienst zou louter coördinerend optreden en zich niet mengen in de interne aangelegenheden van de sportbonden.¹⁶⁰ Miedema was weliswaar geen onbekende voor het NOC, maar hij kon de twijfels bij de aangesloten sportbonden niet wegnemen. Het NOC maakte handig van deze angsten gebruik en zijn adequate en daadkrachtige handelen wierp direct vruchten af. De aangesloten bonden kwamen vrij snel tot de consensus dat oprichting van een overkoepelingsorgaan wenselijk was. Het karakter en de belangen van de Nederlandse sport zou via zo’n instituut het beste behouden en vertegenwoordigd kunnen worden. Verder was geen afgevaardigde er voor een apart instituut op te richten. Het NOC-bestuur liep eind 1945 vooruit met ‘de vermelding, dat besloten werd het NOC tot de overkoepelingsorganisatie voor de sport in Nederland te bestemmen.’¹⁶¹

De invulling van dit ‘nieuwe’ instituut leidde echter tot een grotere discussie. Men was vooral huiverig voor een nauwere samenwerking met de overheid. Het particuliere karakter van de Nederlandse sport diende behouden te blijven: ‘laat men de overheid buiten de deur houden en laat de overheid haar eigen zaken

¹⁵⁸ Swijtink, *In de pas*, 338-339.

¹⁵⁹ Citaat ontleend aan Swijtink, *In de pas*, 338.

¹⁶⁰ Swijtink, *In de pas*, 339.

¹⁶¹ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 180, jaarverslag 1945.

controleren.¹⁶² Door bevoegdheden en verantwoordelijkheden naar het NOC te delegeren zouden de sportbonden zelf de controle kunnen blijven houden. De sportbonden hadden ‘in het verleden te veel naast elkaar gestaan, er was geen samenwerking op het gebied van de sport’. De Nederlandse sport zou via het NOC bindende onderlinge afspraken moeten gaan maken.

De angst voor te veel inmenging van het NOC bij de gewone bondszaken bleef een hardnekkig tegenargument. Het aantasten van de autonomie van de bonden lag niet in het vooruitzicht: ‘.....niet [...] decreteren, doch tezamen bepraten hoe dit of dat zal moeten gebeuren. Indien besluiten genomen moeten worden, dan houdt dit inderdaad in, dat in de autonomie wordt ingegrepen, echter bij een kleine minderheid, die zich moet onderwerpen aan de grote meerderheid.’¹⁶³ Commissielid Sabel gaf het overnemen van roeyementen en toekenning van de medische keuring als voorbeelden. Wanneer het grote evenementen betrof moest het NOC gaan zorgen dat de bonden elkaar organisatorisch niet dwars zouden zitten. Als uitkomst werd de commissie met twee leden uitgebreid. Samen met Tromp, Sabel en Lotsy zouden H. Van Manen (Nederlandse Cricketbond) en T. Van Deutekom (Nederlandse Krachtsportbond) nader onderzoeken hoe de statuten en het huishoudelijk reglement konden worden aangepast.

Het ‘nieuwe’ NOC moest nog vorm gaan krijgen, maar de eerste wisseling van de wacht vond al plaats. Op de NOC-vergadering van 6 juli 1946 werd de nieuwe voorzitter gekozen. Het werd Lt. Kol. Charles Pahud de Mortanges (1896-1971): deelnemer bij de military op maar liefst vier Olympische Spelen (1924, 1928, 1932 en 1936), waarbij hij vier gouden en één zilveren medaille had gewonnen.¹⁶⁴ Over Pahuds ‘goed Vaderlandschap’ bestond geen twijfel. Hij was in de oorlog via Gibraltar naar Engeland gevlucht en had als majoor van de Prinses Irene Brigade deelgenomen aan de invasie in Normandië. Daarnaast was hij een vriend van de beschermheer van het NOC: prins Bernhard.¹⁶⁵ Verder werden op deze vergadering de andere leden van het bestuur (her-)gekozen. Na zestien jaar trouwe dienst nam Van Rossem afscheid als secretaris-penningmeester en werd vervangen door mr. J. N. van

¹⁶² NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 64, 9 februari 1946.

¹⁶³ Ibidem.

¹⁶⁴ Annema, *Kroniek Olympische Spelen*, 143.

¹⁶⁵ Van Kolschooten, *De Dortse magiër*, 224.

den Houten. Zowel bij de benoeming van de voorzitter als bij die van de nieuwe bestuursleden maakte het NOC duidelijk dat er een nieuwe orde was aangebroken.¹⁶⁶

Binnen de Nederlandse sportwereld bestond, net als bij het NOC, de drang om naar de toekomst te kijken. De sportieve structuren van voor de bezetting kwamen alleen op een nostalgische wijze ter sprake en over de bezetting zelf werd nauwelijks met een woord gerept. Terwijl het contact met Duitse sportbonden en -clubs na de oorlog tot een minimum daalde, werden de veranderingen die als gevolg van de Duitse overheersing waren doorgevoerd daarentegen haast zonder slag of stoot overgenomen:

‘Hoe ongaarne men dit veelal onder de toenmalige omstandigheden aanvaardde, toch werd hierdoor ook zeer zeker in verschillende takken van sport eenheid tot stand gebracht, welke reeds lang als een na te streven doel werd gevoeld en welke daarom ook na den oorlog in groote trekken kon blijven gehandhaafd’.¹⁶⁷

De fusies van verschillende sportbonden tot nationale eenheidsbonden bleven bestaan. De sportwereld was over het algemeen zeer ingenomen met het tijdens de bezetting tot stand gekomen unificatieproces. De voordelen van deze ‘nalatenschap’ waren simpelweg groter dan de nadelen. Hoewel in de meeste bonden het besef aanwezig was dat veel maatregelen onder druk van de bezetter tot stand waren gekomen, woog dit belastende argument veelal niet op tegen het sportbelang dat gediend zou zijn bij het handhaven van de vernieuwingen uit de oorlog, die in veel gevallen als verbeteringen waren ervaren.¹⁶⁸ De opheffing van de boksverboden en het instellen van een gesloten (sport)seizoen waren verder enkele voorbeelden van praktische veranderingen die na de bevrijding niet meer werden terug gedraaid.

De vernieuwingsdrang die het NOC voorstond, werd niet door iedereen even enthousiast onthaald. Tijdens de bezetting kwam men, zij het gedwongen, tot eenheid. Net na de bevrijding kwamen de oude tegenstellingen tussen de zuilen weer boven drijven. Binnen het NOC kon maar één bond per tak van sport vertegenwoordigd zijn. De verschillende maatschappelijke zuilen zaten in elkaars vaarwater. De statutencommissie van het nieuw te vormen NOC had hier de nodige problemen mee.

¹⁶⁶ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 64, 6 juli 1946.

¹⁶⁷ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 180, jaarverslag 1946.

¹⁶⁸ Swijtink, *In de pas*, 334.

Wanneer het Comité confessionele en politieke organisaties zou toelaten, zouden er moeilijkheden ontstaan en zou het NOC ‘gevaarlijk spel’ gaan spelen.¹⁶⁹ Door zich in te laten met één van de (politieke) zuilen zou het NOC zelf tot een zuil gaan behoren en dus geen overkoepelende functie meer kunnen vervullen. Besloten werd om de principiële opvatting van één bond per tak van sport te behouden. Zodra het NOC bonden van buiten het nationale verband zou toelaten, zou het NOC haar eigen leden ‘desavoueren’. Unanimiteit binnen het NOC-bestuur was voorlopig echter nog niet in zicht.¹⁷⁰

Niet alleen de principiële grondslag stond ter discussie, ook de hiërarchische positie van het Comité moest opnieuw gedefinieerd worden. Wanneer het NOC het gezaghebbende sportlichaam in Nederland wilde zijn, diende het Rijk hem deze bevoegdheid te geven. Hierdoor zou het Comité echter schatplichtig worden aan het Rijk en zou het particuliere karakter van de Nederlandse sport in gevaar komen. Gekozen werd dat de sportbonden bij toetreding tot het Comité het gezag van het NOC zouden erkennen. Bij een eventuele weigering zou het NOC de bij de betreffende bond aangesloten sporters kunnen uitsluiten van deelname aan een Olympische Spelen. Zodoende werd de invloed van de overheid buiten de deur gehouden en de gehoorzaamheid van de sportbonden bewerkstelligd.¹⁷¹ Doordat de bonden het NOC tot een overkoepelend orgaan zouden maken, gingen zij er in beginsel mee akkoord dat er ‘aan hun autonomie geknabbeld’ zou worden wanneer dit in het algemeen belang was.

Eenheid stond dus boven alles en het NOC zou algeheel gezaghebbend moeten worden. Maar juist met betrekking tot dit laatste punt moest het NOC voorzichtig te werk gaan. Binnen de statuten-commissie bestond het besef dat om algeheel overkoepelend te worden ‘ook op te nemen die organisaties, die niet samengaan met de groote sportbonden.’ Commissielid Van Deutekom gaf het NOC-bestuur de raad mee: ‘Het NOC heeft zijn naam behouden, maar het is niet de bedoeling, dat het op den ouden voet voortgaat.’¹⁷² De waarschuwing van nieuwkomer Van Deutekom berustte weliswaar op waarheid, maar de ‘oude’ NOC-bestuurders hielden voet bij stuk: ‘dat indien de mogelijkheid er zal zijn buiten de groote Bonden om in het NOC

¹⁶⁹ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 64, 2 oktober 1946

¹⁷⁰ Ibidem, 18 oktober 1946

¹⁷¹ Ibidem.

¹⁷² NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 64, 6 november 1946.

te komen, er steeds malcontanten zullen zijn, die kleine bonden oprichten.’ Het zou zodoende onmogelijk zijn deze, veelal religieuze en politieke organisaties het lidmaatschap te weigeren met als gevolg dat ‘te zijner tijd de neutrale bonden volkomen worden overstemd, ondanks het feit, dat zij de grootste organisaties zijn.’¹⁷³

Het NOC-bestuur en de statuten-commissie kwamen samen niet tot een eenduidig beleid. Er werd besloten om de verschillende concepten naar de aangesloten bonden te zenden en om tijdens de jaarlijkse algemene ledenvergadering deze in stemming te brengen. Naast enkele zinsconstructies die veranderd diende te worden, was vooral het principiële punt van ‘één bond per tak van sport’ onderwerp van discussie. NOC-bestuurder (én statuten-commissielid, maar als bestuurslid aanwezig) Sabel zette het probleem nog één keer uiteen:

‘Wanneer de zaak praktisch wordt bekeken, dan is in Nederland de eenheid vrijwel benaderd, slechts enkele organisaties staan buiten de Bonden. Wanneer wij er ons toe zetten, dan zouden wij een algehele eenheid kunnen bereiken. Gaan wij enkele organisaties rechtstreeks tot het NOC toelaten, dan schuilt daarin een gevaar, dan is afsplitsing te verwachten, geen eenheid dus, maar versplintering.[...] Wij mogen voor dat gevaar onze ogen niet sluiten.’¹⁷⁴

Om de laatste twijfelaars over de streep te trekken stelde Sabel dat het NOC een ‘actieve politiek’ moest gaan voeren om de verschillende organisaties dichter bij elkaar te brengen.

Het pleidooi van Sabel had het gewenste effect, want het betreffende artikel werd door de vergadering met algemene stemmen aangenomen. Nadat ook de overige statutenwijzigingen waren aangenomen, was het ‘nieuwe’ instituut een feit: het NOC was definitief hét overkoepelende sportorgaan in Nederland. Dit heugelijke feit werd in het jaarverslag op gepaste wijze beschreven. Na een uiteenzetting van hoe de sport in Nederland de laatste jaren vooruitgang had geboekt stelde de secretaris: ‘om op een komende evolutie van de sport voorbereid te zijn, is namelijk allereerst noodzakelijk, dat de Nederlandse sport hecht en goed gefundeerd is georganiseerd. Een eerste stap

¹⁷³ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 64, 6 november 1946.

¹⁷⁴ Ibidem, 14 juni 1947.

werd hiertoe gedaan door het besluit het NOC te maken tot de overkoepeling van de Nederlandse sport'.¹⁷⁵

Ruim twee jaar na de bevrijding werd het NOC dan eindelijk het overkoepelende sportorgaan in Nederland. De particuliere sporten hadden met de inrichting van dit instituut aan het sportieve eenwordingsideaal, dat destijds door de Duitse bezetter was ingezet, een verder vervolg gegeven. Met de Olympische Spelen van 1948 te Londen voor de deur kon het 'nieuwe' NOC direct aan de slag om de Nederlandse sport zo goed mogelijk te vertegenwoordigen.

Na de bevrijding was de belangstelling van de overheid ten aanzien van de sport en de lichamelijke opvoeding groter dan voor 1940 het geval was. Ook hier hadden de maatregelen die de Duitse overheersers destijds genomen hadden een vervolg gekregen. Op welke manieren het ministerie van Onderwijs de sport en de lichamelijke opvoeding tijdens de oorlog ter harte namen, wordt uitgebreid door André Swijtink beschreven in zijn proefschrift 'In de pas'. In het nieuwe Nederland van na de bevrijding ondernam het Rijk verschillende initiatieven om de sport en met name de lichamelijke opvoeding te verstevigen in de Nederlandse samenleving. Terwijl het NOC druk in de weer was om zichzelf om te vormen tot een algeheel overkoepelingsorgaan stichtte het Rijk zoals gezegd o.a. een 'Rijksdienst voor de Lichamelijke Opvoeding en de Sport'.

Deze overheidsinstelling zou echter maar een kort leven leiden. Toch had de Rijksdienst al met al belangrijke initiatieven genomen, die de sport in Nederland hadden gestimuleerd. Zo werd in 1946 het eerste Centraal Instituut voor de Opleiding van Sportleiders (CIOS) te Overveen opgericht, maar na de verkiezingen van 1946 ging het rijk een andere koers varen. Met de daaropvolgende reorganisatie van het ministerie van Onderwijs was er geen plaats meer voor de Rijksdienst. Deze werd vervangen door een Bureau voor de Lichamelijke Opvoeding en Sport en daarmee was een degradatie een feit: van een beleidsbepalende Rijksdienst, naar een adviserend Bureau.¹⁷⁶ Een terugkeer naar de vooroorlogse situatie was weliswaar niet aan de orde, maar de sport bleef wederom afhankelijk van haar particuliere karakter en instellingen.

¹⁷⁵ NL-HaNA, NOC, 2.19.124, inv. nr. 180, jaarverslag 1947.

¹⁷⁶ Swijtink, *In de pas*, 340.

Conclusie

Dankzij het gebruik van persoonlijke netwerken, een soms bewust afwachtende houding en daadkrachtig autoritaire optreden manoeuvreerde het NOC zich in de periode 1928-1948 tot het overkoepelende sportorgaan in Nederland. De sportieve successen van de Olympische Spelen van 1928 te Amsterdam wilde het NOC een vervolg geven, maar de gevolgen van de mondiale financiële crisis waren echter een serieuze knauw in de mogelijkheden van het Nederlands Olympisch Comité. Ruim een jaar na die Olympische Spelen was de betrokkenheid van de overheid niet veel groter dan tijdens de beginjaren van het NOC. De wet die lichamelijke opvoeding op scholen verplicht stelde was weliswaar in 1922 bekrachtigd, maar vond in het begin van de jaren 1930 nog maar weinig naleving. Daarnaast werd als gevolg van de bezuinigingen de Inspectiedienst voor de Lichamelijke Opvoeding opgeheven. Alle successen van de Olympische Spelen ten spijt, in feite kon het NOC in de jaren 1930 weer vanaf nul beginnen. Het NOC concludeerde daarom terecht dat het Comité alleen stond in zijn strijd voor de verbetering van de Nederlandse sport.

De positie en de autoriteit van het NOC kwam onder spanning te staan. Om zijn bekendheid bij de Nederlandse bevolking te vergroten en om de financiën van het Comité te spekken organiseerde het NOC vanaf 1933 elk jaar een 'Olympische Dag'. De opbrengsten zouden voornamelijk ten goede komen aan de uitzending van sporters naar de Olympische Spelen. Voor de overige taken was het NOC afhankelijk geworden van de contributies van de aangesloten bonden. Deze waren om verschillende redenen ontevreden over hun positie binnen het Comité en dreigde hun vertegenwoordiging elders te zoeken. In eerste instantie gaf het NOC zichzelf nog de raad mee om op zijn qui-vive te zijn, maar niet lang daarna diende het Comité de nieuwe dreigingen daadkrachtig het hoofd te bieden.

Naast de interne spanningen binnen het Comité en de achtergestelde belangstelling van het Rijk ten aanzien van sport ontstond er een derde bedreiging voor de positie van het NOC in de Nederlandse sportwereld. In samenwerking met het Rijkscollege voor de Lichamelijke Opvoeding werd in 1933 de HLO opgericht. Deze nationale vereniging voor Harmonische Lichaamsontwikkeling wilde de toegankelijkheid van de sport vergroten, maar kwam zodoende in het vaarwater van

het NOC. Direct na de oprichting van de HLO bleef het NOC nauw betrokken bij haar vorderingen. In eerste instantie om de Nederlandse sport zo goed mogelijk te dienen, maar na bestudering van het archief kwam toch vooral een andere motivatie naar voren: de controle behouden. Toen de HLO zich niet vrijwillig aan het NOC ondergeschikt maakte, was het de NOC-voorzitter Schimmelpenninck van der Oye die via een nevenfunctie de positie van het NOC veilig stelde. Als bestuurslid van het Rijkscollege voor de Lichamelijke Opvoeding liet Schimmelpenninck van der Oye zijn invloed gelden. De poging van de HLO om het NOC te overvleugelen was teniet gedaan dankzij de verstrekkende invloed van de NOC-voorzitter.

De invloed en de diplomatieke gaven van de NOC-voorzitter kwamen vaker van pas. Toen NOC-secretaris Van Rossem ten aanzien van het Rijk een negatieve passage in het NOC-jaarverslag wenste op te nemen greep de voorzitter in. Weliswaar had Van Rossem een legitiem punt, maar kwaad bloed zetten bij mensen wiens hulp het NOC goed zou kunnen gebruiken was een kwalijke zaak en de passage werd uiteindelijk gewijzigd. Vlak voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog kwamen de contacten van Schimmelpenninck van der Oye wederom van pas voor het NOC. De problemen rondom de voetbalinterland Nederland-Duitsland zette de bilaterale verhoudingen tussen de twee landen op scherp. Wat begon als een verbod van een enkele voetbalwedstrijd leidde tot het stopzetten van alle sportieve betrekkingen tussen de beide landen. Via de contacten van de NOC-voorzitter bij de overheid werd het NOC het aanspreekpunt voor alle sportbonden in deze gespannen periode.

Met het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog kwam het belang van de lichamelijke opvoeding weer op de agenda van het Rijk te staan. Vooral het ministerie van Defensie zag de voordelen van goed getrainde dienstplichtigen in. Door het aanstellen van NOC-bestuurslid Karel Lotsy als reservekapitein voor speciale diensten wenste de krijgsmacht de militairen in een betere conditie te krijgen. Net als in 1914 werd het NOC betrokken bij deze ontwikkeling. De invloed en het netwerk van het NOC reikte zodoende verder dan alleen de sport. Daarnaast ondernam het Rijkscollege in deze periode stappen om alle particuliere initiatieven te coördineren en samen te brengen in een stichting. Deze NSLO stelde zich de geestelijke en lichamelijke verheffing van het Nederlandse volk ten doel, maar waar het NOC in eerste instantie nog positief was over deze oprichting, bleek de NSLO al snel een bedreiging te zijn voor de positie van het Comité.

Na de Nederlandse capitulatie van mei 1940 leefde bij velen de overtuiging dat het gewone leven zo snel mogelijk moest worden hersteld. Dit gold ook voor het NOC en tegelijkertijd bood het Comité zijn bonden aan bij problemen te steunen. Om bij het contact met de Duitse bezetter de Nederlandse zaak zo goed mogelijk te behartigen bestond de opvatting dat de onderlinge verdeeldheid ter zijde geschoven diende te worden. Ook binnen de sportwereld zou eenheid de Nederlandse belangen het beste dienen. Op initiatief van secretaris-generaal van Onderwijs prof. Van Poelje werd deze opdracht tot eenheid aan de NSLO verleend. De onaangename ervaringen van prof. Van Poelje als HLO-voorzitter en het feit dat alle stromingen van de Nederlandse samenleving in de NSLO tot uiting kwamen waren waarschijnlijk de achterliggende motieven van deze opdracht. Het NOC zag in deze aanstelling een directe aanval op zijn positie en riep de NSLO-voorzitter ter verantwoording. Na een heftige discussie kon de breuk tussen de NSLO en het NOC echter niet meer worden gedicht. Deze aanstelling van de NSLO was voor historicus André Swijtink aanleiding om te stellen dat het NOC nadien geen rol van betekenis meer had gespeeld en in het verdere verloop van de Tweede Wereldoorlog op non-actief had gestaan. Na bestudering van de bronnen -waar Swijtink zoals gezegd geen toegang toe had- komt echter een genuanceerder beeld naar voren. Het NOC kende tijdens de Tweede Wereldoorlog weliswaar een slapend bestaan, maar via NOC-bestuurslid Karel Lotsy werden de ambities en ideeën van het NOC vertegenwoordigd, zij het indirect en op de achtergrond. Door zijn poot stijf te houden in de discussie met de NSLO en zich bewust afwachtend op te stellen tijdens de Tweede Wereldoorlog bleef het NOC een puur Nederlands instituut waar de Duitse bezetter geen invloed op uitoefende.

Het netwerk van NOC-voorzitter Schimmelpenninck van der Oye bood tijdens de Tweede Wereldoorlog uitkomst om de invloed van het NOC veilig te stellen. Samen met Karel Lotsy had hij in een onderling overleg met de nieuwe secretaris-generaal van Onderwijs een mogelijke oplossing besproken. Door Lotsy te benoemen als algemeen sportleider in Nederland zou de sport in zijn geheel gevrijwaard blijven van Duitse invloeden en zodoende zou ook de invloed van het NOC vergroot kunnen worden. Opmerkelijk is dat Schimmelpenninck van der Oye expliciet vermeldde om bij de benoeming van Lotsy om 'tactische redenen' niet te verwijzen naar diens NOC-bestuurslidmaatschap. Een manoeuvre die het NOC na de oorlog geen windeieren zou leggen.

Met Lotsy behield het NOC zoals gezegd een vinger in de pap, maar nadat Lotsy in september 1941 ontslag had genomen uit het inmiddels gevormde ‘College van Gevolmachtigden voor het sportwezen’ kwam de organisatorische betrokkenheid van het NOC definitief stil te staan. De internationale gebeurtenissen maakten dat de Duitsers naar mate de oorlog verliep een andere koers gingen varen en van succesvolle pogingen om de Nederlandse sportwereld te hervormen was nadien geen sprake meer.

Na de bevrijding stond een nieuwe orde voor de deur en het NOC zag zijn kans schoon om actief en daadkrachtig te handelen. Zonder medeweten van het Comité had Lotsy echter al de eersten stappen gezet. Op zijn initiatief waren de verschillende sportbondvoorzitter bijeen gekomen en hadden een aantal beslissingen genomen. Men wenste een commissie op te richten die twee zaken ter harte zou moeten nemen: de oprichting van een algeheel overkoepelend sportorgaan en de richtlijnen voor het zuiveren van de Nederlandse sportwereld. Het inmiddels ontwaakte NOC was hier allerminst blij mee. Lotsy (zelf verdacht door zijn rol ten tijde van de oorlog) had buiten het NOC om gehandeld en dat was een kwalijke zaak. Als antwoord stelde Lotsy dat de gedragslijn van inmiddels wijlen NOC-voorzitter Schimmelpenninck van der Oye nooit de zijne was geweest en dat door zijn verschillende functies tijdens de oorlog de sportbonden zich tot hem hadden gewend voor advies en leiding. Opmerkelijk omdat beide heren samen de benoeming van Lotsy voorbereid hadden. De kritiek richtte zich op de naoorlogse periode en niet op zijn werk als Sportleider. Lotsy genoot voldoende steun bij zijn medebestuurders om in functie te blijven, maar het NOC moest na de Tweede Wereldoorlog allereerst de rijen sluiten voordat het Comité kon overgaan tot het creëren van een ‘nieuwe’ orde. In de verdere ontwikkelingen met betrekking tot het overkoepelende sportorgaan hernam het NOC zijn leidende rol in de Nederlandse sportwereld van voor de oorlog en incorporeerde dit ‘nieuwe’ initiatief in zijn eigen takenpakket.

Ook bij de zuivering van de Nederlandse sportwereld wenste het NOC een leidende rol te spelen. Deze zuivering diende te gebeuren voordat er überhaupt gesproken kon worden van het oprichten van een algeheel overkoepelend sportorgaan. Het was uiteindelijk de Commissie voor de Zuivering van de Sport die hier het voortouw in zou gaan nemen en van de door Lotsy ingerichte commissie had slechts een persoon zitting in de CZS. Nadat Lotsy zelf was gezuiverd van de in zijn ogen ‘onverdiende blaam’ kon het NOC weer naar de toekomst kijken.

De wenselijkheid om te komen tot een overkoepelend sportorgaan stond bij de eerste algemene ledenvergadering van na de oorlog niet ter discussie. Mede door de grotere betrokkenheid van de overheid bij de sport en de lichamelijke opvoeding zagen alle aanwezigen het NOC als ideale kandidaat om de functie van overkoepelend sportorgaan ter harte te nemen. Alleen de invulling van dit nieuwe instituut bracht verdeeldheid. Net als voor de oorlog waren voornamelijk het afstaan van bevoegdheden aan dit ‘nieuwe’ NOC en dus het behoud van autonomie heikele punten. Daarnaast stond het principiële punt van ‘één bond per tak van sport’ ter discussie. De destijds door Lotsy ingestelde (statuten-)commissie diende de juiste vorm te onderzoeken en haar bevindingen aan de bonden kenbaar te maken. Opmerkelijk is dat bij de motivering het NOC verwees naar de ‘successen’ uit de oorlog. De voordelen van de door de Duitse bezetter ingevoerde veranderingen waren groter dan de nadelen en het ‘nieuwe’ NOC zou deze veranderingen dan ook niet teniet doen. Door hier autoritair te handelen gaf het NOC aan welke lijn het Comité wenste te volgen in de ‘nieuwe’ wereld. Het NOC bood geen ruimte om terug te keren naar de vooroorlogse situatie van verdeeldheid en manoeuvreerde zich naar de top van de Nederlandse organisatorische sportwereld.

Op 14 juni 1947 was de oprichting een feit. Ruim twee jaar na de bevrijding werd het NOC dan eindelijk het overkoepelende sportorgaan in Nederland. De particuliere sporten hadden met de inrichting van dit instituut aan het sportieve eenwordingsideaal, dat destijds door de Duitse bezetter was ingezet, een verder vervolg gegeven. Qua statuten was het NOC weliswaar een nieuw instituut, maar de naam en zijn beleidsbepalers verschilden in feite niet van de vooroorlogse situatie.

Terwijl het NOC tijdens de vooroorlogse periode zijn best deed om de Nederlandse sport zo goed mogelijk te vertegenwoordigen moest het Comité twee aanvallen op zijn positie weerstaan. De HLO en de NSLO probeerde beide het NOC van zijn troon te stoten. Het was aan de invloed van de NOC-bestuurders (en dan vooral van voorzitter Schimmelpenninck van der Oye) te danken dat de beide aanvallen gepareerd konden worden. Tijdens de Tweede Wereldoorlog bleef het Comité bewust langs de zijlijn staan. Via Karel Lotsy manoeuvreerde het NOC zich echter wel op de achtergrond en bleef zodoende betrokken bij de organisatorische veranderingen. Na de oorlog hernam het Comité zijn leidende positie binnen de Nederlandse sportwereld en werd uiteindelijk hét overkoepelende sportorgaan in Nederland. Met de Olympische Spelen van 1948 te Londen voor de deur kon het

‘nieuwe’ NOC direct aan de slag om de Nederlandse sport zo goed mogelijk te vertegenwoordigen in de nieuwe wereld, maar qua structuur en samenstelling verschilde het Comité nauwelijks met de voorafgaande periode. Het Nederland Olympisch Comité had daarentegen de strijd om het leidinggevende gezag binnen de Nederlandse sportwereld met zijn heroprichting van 1947 definitief gewonnen.

Overzicht van geraadpleegde werken

Lijst van archivalia

Nationaal Archief:

- Nederland Olympisch Comité, 1912-1993, toegangsnummer 2.19.124

- Inv. nr. 61, Bestuursvergadering NOC, 1912-1922
 63, Bestuursvergadering NOC, 1927-1934
 64, Bestuursvergadering NOC, 1935-1947
 176, Jaarverslag NOC, 1912-1937
 177, Jaarverslag NOC, 1913-1932
 178, Jaarverslag NOC, 1913-1948
 180, Jaarverslag NOC, 1938-1953
 253, Olympische Dag, 1933-1934
 270, Oud-bestuursleden/ directeuren, 1912-1973

Literatuurlijst

- Annema, Poul, *Kroniek Olympische Spelen, 75 jaar NOC* (Amsterdam 1987).
- Arnoldussen, Paul, *Amsterdam 1928: verhaal van de IXe Olympiade* (Amsterdam 1994).
- Bussy, J.H. de, *Officieel gedenkboek van de Spelen der IXe Olympiade, Amsterdam 1928* (Amsterdam 1930).
- Buytendijk, prof. dr. F.J.J., *De school en de lichamelijke opvoeding* (Den Haag 1937).
- Cottaar, J.H.M., *Gouden boek Nederlands Olympisch Comité* (Den Haag 1962).
- Hirschman, C.A.W., *Gedenkboek bij het 25-jarig bestaan, 1912-1937* (Den Haag 1937).
- Eijk, H. van, *Verdeelde strijd op weg naar een gezonde natie. Het Nederland Olympisch Comité en de professionalisering en integratie van de sport in Nederland 1912-1924* (UVA, Amsterdam 2010)

- Kolfshootten, F. van, *De Dortse magiër. De val van volksheld Karel Lotsy* (Amsterdam 2009).
- Stokvis, R., *Strijd over sport: Organisatorische en ideologische ontwikkelingen* (Deventer 1979).
- Swijtink, A., *In de pas. Sport en lichamelijke opvoeding in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Haarlem 1992).